

ADLÎ YARDIMLAŞMA TÜRÜ OLARAK SUÇLU İADESİNİN FIKHÎ ANALİZİ

THE FIKH ANALYSIS OF EXTRADITION AS A FORM OF JUDICIAL COOPERATION

HAMİT KAMER

DOKTORA ÖĞRENCİSİ, GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM HUKUKU ANABİLİM DALI

PHD. STUDENT, GAZİANTEP UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF ISLAMIC LAW

GAZİANTEP/TÜRKİYE

hamitkamerr@hotmail.com

 <http://orcid.org/0000-0002-2470-0509>

ADNAN ALGÜL

DOÇ. DR., GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ, İLAHİYAT FAKÜLTESİ
İSLAM HUKUKU ANABİLİM DALI

ASSOC. PROF., GAZİANTEP UNIVERSITY, FACULTY OF THEOLOGY
DEPARTMENT OF ISLAMIC LAW

GAZİANTEP/TÜRKİYE

Adnanalgul47@hotmail.com

 <http://orcid.org/0000-0002-1052-3548>

 <http://dx.doi.org/10.46353/k7auifd.1618947>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received

13 Ocak / January 2025

Kabul Tarihi / Accepted

01 Temmuz / July 2025

Yayın Tarihi / Published

Aralık / December 2025

Yayın Sezonu / Pub Date Season

Aralık / December

Atıf / Cite as: Kamer, Hamit – Algül, Adnan, “Adlî Yardımlaşma Türü Olarak Suçlu İadesinin Fikhî Analizi [The Fiqh Analysis of Extradition as a Form of Judicial Cooperation]”. Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 12/2 (Aralık/December 2025): 1007-1039.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Lisans / License: Creative Commons Atıf-GayrıTicari 4.0 Uluslararası [CC BY-NC 4.0] /Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International [CC BY-NC 4.0].

Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Turkey.

ilahiyatdergisi@kilis.edu.tr

ADLÎ YARDIMLAŞMA TÜRÜ OLARAK SUÇLU İADESİNİN FIKHÎ ANALİZİ^{1*}

Öz

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nın ardından küresel anlamda barış halinin ortaya çıkmasıyla ülkeler arasındaki ilişkiler iş birliği ve yardımlaşma üzerine kurulmuştur. Devletlerin birbirleriyle münasebetlerini barış esaslı kurmaya başlaması ticari ilişkileri geliştirmiş ve Dünya üzerindeki insan hareketliliğini de artırmıştır. Ülkeler arası geçişlerin kolaylaşması, medeni hukuk, ticaret hukuku, borçlar hukuku ve miras hukuku gibi dallarda olduğu gibi ceza hukuku alanında da yeni konuları gündeme getirmiştir. Birden fazla ülkenin yargı yetkisi alanına giren suç olayları, ceza hukukunda yeni bir çalışma sahasına zemin hazırlamıştır. Böylelikle devletlerarası ceza hukuku başlığıyla yeni bir hukuk dalı ortaya çıkmıştır. Suçların artması ve uluslararası bir niteliğe dönüşmesi ise bu konuda devletleri yeni önlemler almaya sevk etmiştir. Ülkeler, suçların önlenmesi ve faillerin cezasız kalmaması amacıyla ikili anlaşmalar yapmanın yanı sıra, birden fazla devletin üye olduğu ulus-üstü kurumlar tarafından yürürlüğe konan adli yardımlaşma kararlarını da uygulamaktadır. Suçların önlenmesi hedefiyle devletlerarası iş birliğinin günümüzdeki en önemli faaliyeti ise suçlu iadesine yönelik anlaşmalardır. İade anlaşmaları çerçevesinde; bilgi ve belgelerin paylaşımı, ortak yürütülen polis faaliyetleri ve suçluların iadesi adli yardımlaşma yollarının birkaç örneğidir. Hukuk tarihinin her döneminde farklı biçimlerde uygulanmış olan suçluların iadesi, en eski adli yardımlaşma şekillerinden biri olmuş ve son yüzyılda dünya genelinde aktif bir şekilde uygulanmasına yönelik çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. İade protokolü, belirli şartlar çerçevesinde ve diplomatik yollarla sağlanmaktadır. Suçun, devletler arasında teamül haline gelmiş “ceza miktarını aşan bir nitelik taşıması” ve “iadeyi kolaylaştırıcı bir anlaşmanın varlığı”, iadeye ilişkin öne çıkan şartlar arasında yer almakta iken; iade talebine dair bilgilerin ayrıntılı bir şekilde sunulduğu talepname aracılığıyla diplomatik yollardan yapılacak başvuru ise usule dayalı şartları içermektedir. İadeye dair şartlar ve usul şekli, ulus-üstü anlaşma maddeleri ve ülkelerin iç kanunlarına düzenlenir. Gerekli koşulların sağlanmasıyla birlikte failin iadesiyle sürecin ilk kısmı tamamlanırken; suçlunun iade istemine uygun şekilde yargılanması ve verilen hükmün yerine getirilmesiyle sürecin ikinci kısmı tamamlanır. Ayet ve hadislerde, gayrimüslim milletlerle sürekli ilişkilerin barış ve hoşgörü temelleri üzerine kurulması gerektiğine dair tavsiyeler bulunması, Müslümanların diğer topluluklarla kuracağı münasebetlerin İslâm'ın temel kaynaklarında yer aldığını ortaya koymaktadır. İslâm siyaset tarihinde, İslâm devletlerinin yabancı ülkelerle iş birliğine dayalı örnekleri ve bu tür iş birliğine yönelik anlaşmaları gözlemlenmektedir. Bu anlaşmalar, daimî barış hali ve mali yardımlaşmanın yanı sıra muhtevasında adli yardımlaşmalar da içermektedir. Batılı hukuk sistemlerinin henüz son birkaç yüzyıldır üzerine eğildiği suçlu iadesi, İslâm'ın henüz ilk dönemlerinden itibaren ele alınmış ve fıkıh literatüründe incelenmiştir. İslâm ceza hukukunda, cezaların uygulanmasında otoritenin gerekliliği, cezaların şahsiyetle ilişkisi ve İslâm hukuk kaidelerinin uygulanma alanı gibi konularla ilgili olarak suçluların iadesi, mezhepler arasında önemli bir tartışma konusu olmuştur. Hanefî alimlerinin çoğunluğuna göre, dârülharbe işlenen suçların cezalandırılmasına yönelik İslâmî bir otoritenin bulunmaması, ceza yükümlülüğünü ortadan kaldırmakta ve bu durum suçlunun iade talebini gereksiz kılmaktadır. Cumhurun ortaya koyduğu görüş itibarıyla suçlar şahsıdır ve faillerine sıkı sıkıya bağlıdır. Birey, hukuki sorumluluk kapsamında nerede olursa olsun işlediği suçun cezasını çekmelidir. Bu anlamda suçluların cezasız kalmaması için iade isteminde

¹ * Bu makale Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, İslam Hukuku Bilim Dalı'nda yapılan “Ülke Kavramı Bağlamında İslam Ceza Hukuku Hükümleri” isimli doktora tezinden üretilmiştir.

bulunulması, İslâm devletinin önemli vazifelerinden biri olarak görülür. Günümüz milletlerarası yardımlaşmanın en önemli şekli olan suçlu iadesinin geldiği ve geçirdiği dönüşüm dikkate alındığında, meselenin fikhî açıdan tekrardan incelenmesi önemli bir ilmi çalışma olacaktır. Bu çalışmada, İslâm hukukunun suçlu iadesine yönelik klasik kaynaklardaki genel bakış açısını ele alarak günümüz koşullarındaki uyumunu tartışacağız.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Ceza Hukuku, Milletlerarası Anlaşmalar, Adli Yardımlaşma, Suçlu İadesi.

THE FIQH ANALYSIS OF EXTRADITION AS A FORM OF JUDICIAL COOPERATION

Abstract

After the global peace established following World War I and World War II, international relations between countries shifted towards cooperation and mutual assistance. The establishment of peaceful relations between states led to the development of trade relations and increased human mobility across the world. The facilitation of cross-border movement has brought new issues to the forefront, not only in areas such as civil law, commercial law, contract law, and inheritance law, but also in criminal law. Crimes that fall under the jurisdiction of multiple states have paved the way for a new area of legal practice in criminal law, thus giving rise to international criminal law as a distinct legal field. The increase in crimes and their transformation into international issues have prompted states to take new measures. In addition to bilateral agreements, countries also enforce judicial cooperation decisions made by supra-national institutions. The most important activity of international cooperation today aimed at preventing crimes and ensuring that offenders do not escape justice is the agreement on the extradition of criminals. In the framework of extradition agreements, the sharing of information and documents, joint police operations, and the extradition of criminals are a few examples of judicial assistance mechanisms. The extradition of criminals, applied in different forms throughout legal history, is one of the oldest forms of judicial cooperation, and efforts for its active implementation have been carried out globally in recent decades. The extradition protocol is achieved through specific conditions and diplomatic channels. The crime's "transnational nature" and the existence of "an agreement facilitating extradition" are highlighted as key requirements for extradition. The request for extradition is typically made through a formal petition detailing the required information and submitted via diplomatic channels. The conditions and procedural framework for extradition are regulated by international agreements and national laws. Once the necessary conditions are met, the first part of the process is completed with the extradition of the offender. The second part of the process is completed when the offender is tried and the sentence is carried out in accordance with the extradition request. In the Qur'an and hadiths, there are recommendations for continuous relations with non-Muslim nations to be based on peace and tolerance, which demonstrates that the relationships Muslims have with other communities are grounded in the primary sources of Islam. In Islamic political history, examples of cooperation between Islamic states and foreign countries, along with agreements related to such cooperation, can be observed. These agreements not only involve permanent peace and financial assistance but also contain judicial cooperation provisions. Extradition of criminals, which has been a major focus in Western legal systems only in recent centuries, was addressed from the early periods of Islam and has been discussed in Islamic jurisprudential literature. In Islamic criminal law, issues related to the authority required for punishment, the connection between punishment and the individual, and the application of Islamic legal principles have made the extra-

dition of criminals a significant topic of debate among Islamic schools of thought. According to the majority of Hanafî scholars, the lack of an Islamic authority for punishing crimes committed in dar al-harb (non-Muslim territories) eliminates the responsibility for punishment, thus rendering the extradition request unnecessary. According to the majority of jurists (jumhûr), crimes are personal and closely linked to the offenders, meaning that individuals, regardless of where they are, should serve the punishment for the crime they committed. In this context, the request for extradition is considered one of the essential duties of the Islamic state to prevent criminals from evading justice. Given the transformations that international cooperation, particularly the extradition of criminals, has undergone in contemporary times, revisiting this issue from a jurisprudential perspective would be an important academic endeavor. This study will examine the general perspective on extradition found in classical Islamic legal sources and discuss its adaptation to contemporary conditions.

Keywords: Islamic Law, Criminal Law, International Agreements, Judicial Cooperation, Extradition of Offenders.

Giriş

Ulaşım ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, ceza hukuku alanında aşılması gereken yeni sorunlara zemin hazırlamıştır. Küresel düzeyde gelişim gösteren ulaşım araçları sayesinde suçlular, kolaylıkla bir ülkeden başka bir ülkeye hızlı şekilde geçiş yapabilmekte, böylece cezalardan kurtulabilmektedirler. Bu durum hem suç olaylarının takibini zorlaştırmakta hem de yargılama sürecinin tamamlanmasını engellemektedir. Diğer taraftan iletişim sahasının merkezi haline gelen internet teknolojisi, suç eylemlerini uluslararası boyuta taşımaktadır.² Adli vakalardaki yapısal dönüşüm neticesinde suçun etkisi yereliktan çıkıp farklı ulusları ilgilendiren niteliğe kavuşmuş, bu durum devletleri ortak çıkarlar doğrultusunda iş birliğine yöneltmiştir.³ Sosyolojik düzlemdeki bu değişimler, yargısal sürecin ve tenfiz uygulamalarının zarar görmesini önleyebilmesi açısından uluslararası adli yardımlaşmalarının büyük önem taşıdığını ortaya koymaktadır.

Adli yardımlaşmalar, iki veya daha fazla devletin aralarında oluşturdukları anlaşmalara bağlı olabileceği gibi, ulus-üstü kurumların ülkeleri yükümlülük altına almasıyla da gerçekleşebilmektedir. Bu iki yol üzere geliştirilen iş birliğinin alt detayları ise şöyle sıralanır:

a. İhtiyaç duyulan bilgilerin karşılıklı olarak verilmesi,

² Kayhan İçel - Süheyl Donay, *Karşılaştırmalı ve Uygulamalı Ceza Hukuku Genel Kısım* (İstanbul: Beta Yayınları, 2006), 19.

³ Seha Lütfi Meray, *Devletler Hukukuna Giriş* (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1965), 1/58.

b. Suçluların yargılanmasında gerekli olan hukuksal işlemlerin yabancı devletlerde yerine getirilmesi,

c. Ortaklaşa yürütülen polis faaliyetleri,

d. Suçluların iade edilmesi.⁴

Milletlerarası adli yardımlaşma ve suçluların iadesi konularına tarihin en eski devirlerinden itibaren rastlanmaktadır. Devletlerin yalnızca kendi sınır bütününde yetki sahibi olması sonucunda başka ülkelere kaçan suçlulara yaptırım uygulayamaması, suçlu iadesinin, tarihin her döneminde ihtiyaç duyulan önemli bir kurum olmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim, sınır ötesine kaçmış suçlunun takibatını yapmak ülkesellik ilkesine aykırıdır. Bu durumda, kovuşturmanın devam edebilmesi ve adli sürecin hakkaniyetli bir şekilde tamamlanabilmesi, suçlunun bulunduğu ülkenin yetkili makamları tarafından teslimine bağlıdır. Ülke yasalarını uygulamakla yükümlü olan yerel yargı organları bu süreçte yabancı devletlerin iş birliğine ihtiyaç duyar. Günümüzde suçlu iadesi, milletlerarası hukukun gelişimiyle birlikte, uluslararası anlaşmaların vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiş; devletler açısından sistematik bir iş birliği alanı olarak kurumsallaşmıştır.⁵

İslâm, ferdi münasebetlerde olduğu gibi devletlerarası ilişkilerde de keyfi uygulamalardan uzak, sınırlarını hukukun belirlediği münasebet çerçevesi hedeflemiştir.⁶ İslâm'ın, temsilcilerine yüklediği bu misyon, yabancı devletlerin ihlal etmeleri hallerinde bile devamlılığını koruyan bir muhtevâda olup, üstün ahlak esaslarınca tanzim edilmiştir.⁷ Bu anlamda karşı devletlerce yapılan keyfi hamlelere mukabilince karşılık vermek, İslâm devletinin hukuk mantığında yer almamaktadır.⁸ Bu yüzden, devlet münasebetlerini hukuksal ilkelere dayandırmak amacıyla, temel eserlerin merkeze alındığı fikhî çalışmalar yapılmış, literatürün alt başlığı olan siyer bölümlerinde devletlerarası ilişkiler ele alınmıştır.

İslâm devletleri ile yabancı devletler arasındaki ilişkiler hem harp hem de sulh hallerinde adalet prensibine dayanır.⁹ *"Andolsun biz Âdemoğluna*

⁴ Sulhi Dönmezler - Sahir Erman, *Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku* (İstanbul: Beta Yayınları, 1987), 3/491.

⁵ Emin Artuk vd., *Ceza Hukuku Genel Hükümler* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2015), 1083; Durmuş Tezcan vd., *Uluslararası Ceza Hukuku* (Ankara: Seçkin Yayınları, ts.), 202-204; Bahri Öztürk - Mustafa Ruhan Erdem, *Uygulamalı Ceza Hukuku* (Ankara: Seçkin Yayınları, 2014), 98; Timur Demirbaş, *Ceza Hukuku Genel Hükümler* (Ankara: Seçkin Yayınları, 2002), 161.

⁶ el-Hucurât, 49/9; el-Mümtehine, 60/8; en-Nisâ, 4/58; el-Mâide, 5/8.

⁷ Ahmed Reşid Turnagil, "İslâmiyet ve Milletler Hukuku", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 8/1 (1942), 25; Meray, *Devletler Hukukuna Giriş*, 1/12; Ali Aslan Topçuoğlu, "Modern Hukukta ve İslâm Devletler Hukukunda Mukabele Bilgisil Kavramı ve Hukukî Niteliği", *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları* (Dergi) XI/12 (2016), 209.

⁸ Ahmed Özel, *İslâm Hukukunda Milletlerarası Münâsebetler ve Ülke Kavramı* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1982), 31.

⁹ Vehbe Zühayli, *Âsârü'l-harb fi'l-fikhî'l-İslâmî* (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1998), 54-55; Ebû Zehra, *el-Alâkâtü'd-Devliyye fi'l-İslâm* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1995), 36-37; Özel, *İslam Hukukun-*

şan, şeref ve nimetler verdik; onları karada ve denizde taşıdık, kendilerine güzel güzel rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın çoğundan üstün kıldık.¹⁰ ayetinin işaret ettiği üzere İslâm, hangi milletten olursa olsun sahip olduğu saygınlığa özen gösterir. İslâm ülkeleri, insanın saygınlığını her zaman gözetmekte ve bu şiar doğrultusunda devletlerarası ilişkilerini düzenlemektedir.¹¹ Hz. Peygamber, farklı devletler ve topluluklarla yaptığı anlaşmalara iyi niyetle bağlı kalmış ve karşı taraftan sözleşmeyi ihlâl edici bir hareket görülmedikçe anlaşma yükümlülüklerine riayet etmiştir.¹²

Suçluların iadesi, fıkhnın ilk zamanlarından itibaren – özellikle tedvin dönemlerinde – inceleme konusu olmuştur. Literatürdeki değerlendirmeler dikkate alındığında suçlunun Müslüman, zimmî ve müste'men olması, suçlu iadesindeki kararı fikhî açıdan etkileyen en önemli unsur olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca suçlunun kaçmış olduğu ülke topraklarının dârülislâm veya dârülharb olarak değişkenlik göstermesi durumunda, İslâm devletinin nasıl bir yaklaşım benimseyeceği de literatürde tartışılmıştır. Adli yardımlaşma esasınca yabancı bir devlet ile akdedilmiş ikili anlaşmaların İslâm devleti açısından iade protokolünü etkilemesi de meselenin bir başka fikhî boyutunu oluşturmaktadır.

1. SUÇLU İADESİ KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Suçlu iadesi, terminolojik açıdan incelendiğinde, Latince kökenli olup iki kelimenin birleştirilmesiyle ortaya çıkan *extradere* sözcüğünden gelmektedir. *Extradere*, bir kişinin, yetki sahibi olduğu devlete ya da otoriteye zorla teslim edilmesi anlamındadır. Kavram ilk kez, 1971 tarihinde yayımlanan Fransız yönetmeliklerinde yer almış; böylelikle hukuk literatüründe ilk defa (*extradition*) kullanılmıştır.¹³ Extradition kavramının karşılığı olarak Türk hukukunda ilk kez 1874 yılında Osmanlı Devleti ile Amerika Birleşik Devletleri arasında imzalanan anlaşmada “istirdâd-ı mücrimin” (suçlunun geri alınması) terimi kullanılmıştır.¹⁴

Suçlu iadesi, yerel ve uluslararası hukukta önem kazandıktan sonra her iki hukuk sisteminin temel unsurlarından biri haline gelmiş böylece kavram üzerinde çok fazla tanım yapılmasına neden olmuştur. Dönmezler, iade kav-

da Ülke Kavramı, 58; Ahmet Yaman, *İslam Kamu Hukuku* (Ankara: Bilay Yayınları, 2021), 151.

¹⁰ el-İsrâ, 17/70.

¹¹ Ali Aslan Topçuoğlu, *İslam Devletler Hukukunda Ahde Vefa İlkesi* (Ankara: Fecr Yayınları, 2023), 89; Yaman, *İslam Kamu Hukuku*, 152.

¹² Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (Ankara: İmaj Yayınları, 2003), 1/227-228; Hayreddin Karaman, *Yeni Gelişmeler Karşısında İslâm Hukuku* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2011), 25-26.

¹³ Abdullah Gözübüyük, *Devletlerarası Ceza Hukuku* (Ankara, 1959), 90; Eralp Özgen, *Suçluların Geri Verilmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1962), 18.

¹⁴ İçel - Donay, *Karşılaştırmalı Ceza Hukuku*, 204.

ramını şu şekilde tanımlamaktadır: “İade, işlediği suç belirli bir devletin yargı yetkisi içinde olan kişinin, ülkesinde bulunduğu devlet tarafından, yargı yetkisini haiz olan devlete teslim edilmesi demektir.”¹⁵ Bu tanımda, suçlunun geri verilmesinde belirleyici unsur olarak yargı yetkisine vurgu yapılmaktadır. İçel ise suçlu iadesini şöyle tanımlamaktadır: “Suçluların geri verilmesi, suç işledikten sonra, başka bir devlet ülkesine kaçan suçlu şahsın, o devlet tarafından, o kimseyi takip ve muhakemeye yahut hakkındaki cezayı tanfize yetkili olan devlete, resmi talep üzerine ve gerekli şartların mevcudiyeti halinde teslim edilmesidir.”¹⁶ Bu tanım hem yargılamaya başlama hem de mevcut hükümü uygulama amacını birlikte içermektedir. Yapılan tanımlardan hareketle suçlu iadesi şu şekilde ifade edilebilir: Bir devletin sınırları içerisinde suç işleyen veya bu eyleme karışan kişinin, yabancı ülkeye kaçmasından sonra, suçu icra ettiği devletin, muhakemesini yerine getirmesi ya da sonuçlanmış yargı sürecinin hükmünü uygulaması için, gerekli koşullar sağlandıktan sonra, suçlunun bulunduğu devletten diplomatik bir yolla suçlunun iadesini talep etmesi; akabinde suçlunun talep eden ülkeye verilmesidir.

Devletlerarası anlaşmalara dayanan suçlu iadesi uygulaması, tarihin en eski iş birliği yöntemlerinden biridir. Devletlerarası ceza hukuku bağlamında bir yargı iş birliği mekanizması olan suçlu iadesinin bilinen ilk örneği M.Ö. 13. yüzyılda, Mısır ile Hitit Devleti arasında yapılan bir anlaşmada görülmektedir.¹⁷ Sözleşmede, karşılıklılık esasına dayalı olarak, her iki tarafa kaçan suçluların iade edilmesi kabul edilmiştir.¹⁸ Başka ülkeye kaçan suçlunun geri verilmesine dair talepler Roma İmparatorluğu döneminde de görülmüş; Roma Hukuku’nda suçluların geri istenmesine ilişkin yasalar çıkarılmıştır.¹⁹ Muhteviyatında suçluların/kaçakların iade edilmesi ne yönelik maddelerin yer aldığı İslâm tarihinin ilk milletlerarası anlaşması hicretin altıncı yılında Medine Site Devleti’nin Kureyşliler’le yapmış olduğu Hudeybiye Anlaşması’dır.²⁰ Anlaşmaya ilişkin detaylar ve İslâm tarihindeki etkisi ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır.

Orta Çağ’da sayıları artan kent devleti biçimindeki yerel yapılarla birlik-

¹⁵ Dönmezler - Erman, *Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku*, 3/502.

¹⁶ Kayıhan İçel, “Suçluların Geri Verilmesi Üzerine Bir İnceleme”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 30/3-4 (1964), 693.

¹⁷ Dönmezler - Erman, *Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku*, 3/502; İçel, “Suçluların Geri Verilmesi”, 698; İçel - Donay, *Karşılaştırmalı Ceza Hukuku*, 207; Yaşar Yiğit, *İslam Ceza Hukuku: Hükümlerinin Yürürlüğü* (Ankara: Sistem Ofset Yayıncılık, 2012), 212; Topçuoğlu, *Ahde Vefa İlkesi*, 146.

¹⁸ Dönmezler - Erman, *Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku*, 3/502; Artuk vd., *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 1080; Turnagil, “İslâmiyet ve Milletler Hukuku”, 1942, 385.

¹⁹ Dönmezler - Erman, *Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku*, 3/432; Demirbaş, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 160; Artuk vd., *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 10 nolu dipnot, 1080.

²⁰ Abdülkerim Zeydân, *Ahkâmü’z-Zımmiyyîn ve’l-Müste’menin fî Dâri’l-İslâm* (Bağdat-İrak: Mektebetü’l-Kudus, 1982), 120; Topçuoğlu, *Ahde Vefa İlkesi*, 146; Ahmed Reşid Turnagil, “İslâmiyet ve Milletler Hukuku”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 9/1-2 (1943), 385.

te ceza hukukunun milletlerarası boyutu gelişmeye başlamıştır. Suçluların milli mahkemelerce yargılanmasına yönelik hukuksal çalışmalar ortaya koyan *Bartolus'un* etkisiyle faillerin mensup oldukları devlete teslimi politikaları İtalya'ya kadar yayılmıştır.²¹ 16. yüzyıldan itibaren suçlu iadesi Batı'da uygulanmaya başlanmıştır. Bugünkü anlamda suçlu iadesi uygulaması 19. yüzyılda kurumsallaşmıştır.²² Küresel çapta yayılan barış halinin devletler arasındaki diyalogu güçlendirmesi ve ulaşım araçlarının gelişiminin de bu döneme denk gelmesi²³, suçların cezasız kalmaması açısından konunun önemi artırmıştır. Bu süreçte iade hukukuna öncülük eden ilk devlet Fransa olmuştur. Suçlu iadesini bağımsız bir konu olarak ele alan ve bu alanda özel yasalar çıkaran ilk ülke ise Belçika'dır (1 Ekim 1833).²⁴ Suçluların başka ülkelere kolaylıkla geçebilmeleri, iade meselesinde katı tavırdaki ülkeleri bile politik duruşlarını değiştirmelerine neden olmuştur. Zamanla tüm devletlerin yerel hukuk mevzuatlarına dahil edilmiş; 20. yüzyıla gelindiğinde iade uygulamaları devletlerarası anlaşmaların vazgeçilmez parçası haline gelmiştir.²⁵

Tarihî süreç içerisinde suçlu iadesi uygulaması dört döneme ayrılmaktadır. Birinci evrede, iki devlet arasında yapılan ve geçici nitelikteki iade uygulamaları ön plana çıkmaktadır. Bu dönemde iadesi talep edilen kişilerin çoğunluğunu siyasi suçlular oluşturmaktaydı. Ancak 17. yüzyıldan itibaren iade konusu siyasi suçlardan çıkarak adi suçları kapsamaya başlamıştır. İkinci aşamada, anlaşmalar sürekli ve genel bir yapı kazanmaya başlamıştır. 19. yüzyılda başlayan bu gelişmeye göre devletler, her iade talebinde yeni bir sözleşme ile vakit kaybı yaşamayacak ve aralarındaki anlaşma süreklilik arz edecekti. Üçüncü dönemde, artık devletler suçlu iadesiyle ilgili müstakil kanunlar yürürlüğe koymaya başlamıştı. Suçlu iadesiyle ilgili tüm ayrıntıların ele alındığı bu kanunlar, devletlerarası anlaşmalarla ilgili olmayıp ulusal yasalara bağlı şekilde hazırlanırdı. İadenin, devletlerin iç kanunları ile ele alınmış olması, iade müessesesi bakımından önemlidir. Bu aşamayla birlikte iade süreci, yürütmenin keyfi tasarruflarından arındırılarak bir yargı işlemi olarak kabul edilmiş ve belli bir prensibe bağlanmıştır. Son evrenin öne çıkan özelliği ise, devletleri bir bütün halinde kuşatacak anlaş-

²¹ Dönmezler - Erman, *Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku*, 3/432; Ergin Nomer, *Devletler Hususî Hukuku Genel Prensipler-Uygulama-Milletlerarası Usul Hukuku-Yabancı Kararların Tanınması ve Tenfizi* (İstanbul: Beta Yayınları, 1993), 54; Vedat Raşit Seviğ, *Kanunlar İhtilafı Yasama ve Yargılama Çatışmaları* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1971), 6.

²² Turnagil, "İslâmiyet ve Milletler Hukuku", 1942, 385; Öztürk - Erdem, *Uygulamalı Ceza Hukuku*, 99.

²³ İçel, "Suçluların Geri Verilmesi", 698.

²⁴ İçel, "Suçluların Geri Verilmesi", 698; Demirbaş, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 161.

²⁵ Dönmezler - Erman, *Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku*, 3/503.

maların yapılmaya başlanmasıdır. Avrupa Sözleşmesi bu anlamda önemli bir referans niteliğindedir.²⁶

2. SUÇLU İADESİNE DAİR ŞARTLAR VE İSTİSNALARI

Suçluların iadesi, iki egemen devlet arasında gerçekleşen, yalnızca hukuki bir süreç olmakla kalmayıp aynı zamanda diplomatik boyut da taşıyan bir uygulamadır. İade sürecine ilişkin öne sürülen şartlar, işlemin ne kadar hızlı yürütüleceğini belirleyen başlıca unsurlardır. Bu şartlar faile özgü niteliklere yönelik olduğu gibi isnat edilen suçun özelliklerine de yönelik olabilmektedir.²⁷

Gerek ikili anlaşmalar gerekse çok taraflı uluslararası sözleşmeler, suçlu iadesinin gerçekleşmesi için temel bir ön koşuldur. Suçlunun iadesinin talep edilebilmesi için, öncelikle iki devlet arasında adli yardımlaşma anlaşmalarının bulunması gerekir.²⁸ Anlaşmanın mevcut olmadığı devletler arasında bir iade talebi ortaya çıktığında, talep edilen ülke, faili teslim etmekle hukuken yükümlü değildir; talebi kabul etse bile bu ancak iyi niyet çerçevesinde bir tavır olarak değerlendirilir.²⁹ Bu anlamda ikili ya da çok taraflı sözleşmelerin tamamı suçların cezasız kalmaması adına yürütülen adli iş birlikleri konusunda son derece önemlidir.

Adalet ilkesi gereği hiçbir suçun cezasız kalmaması beklenirken, her ülkenin kendine özgü kültürel yapısı ve uygarlık seviyesindeki farklılık, uluslararası adli iş birliğini etkilemektedir. Bununla birlikte, her ülkenin kendine özgü hukuk anlayışının olması, iki devlet arasında yürütülen suçlu iadesinin, ancak belirli ağırlık derecesi olan suçlarda mümkün kılmaktadır.³⁰ Bu yüzden, suçlu iadesinin pratikteki gerçekliğini artırmak için, iade sürecini başlatacak suç eylemlerini, ceza miktarlarına göre belirli bir standarda bağlanması kaçınılmazdır. Suçluların İadesine Dair Avrupa Sözleşmesi'nin³¹ 2. maddesinin 1. fıkrasında, konuya ilişkin hükme yer verilmiş ve iade talepleri belirli kriterlere bağlanmıştır.³² Sözleşmedeki hükümlere göre, suç-

²⁶ Dönmezler - Erman, *Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku*, 3/504-506; İçel, "Suçluların Geri Verilmesi", 699.

²⁷ Demirbaş, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 162; Artuk vd., *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 1086.

²⁸ Dönmezler - Erman, *Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku*, 3/515; Artuk vd., *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 1086; İçel - Donay, *Karşılaştırmalı Ceza Hukuku*, 212; Öztürk - Erdem, *Uygulamalı Ceza Hukuku*, 100.

²⁹ Artuk vd., *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 1086.

³⁰ Artuk vd., *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 1086; Dönmezler - Erman, *Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku*, 3/518.

³¹ Gülin Güngör, "Suçluların İadesine Dair Avrupa Sözleşmesi (SİDAS)", *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni* 19/1-2 (1999), 359; Demirbaş, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 162; Dönmezler - Erman, *Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku*, 3/519.

³² Dönmezler - Erman, *Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku*, 3/519; İçel, "Suçluların Geri Verilmesi", 707; Demirbaş, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 162.

ların türü konusunda herhangi bir ayrıma gidilmemiştir. Buna karşılık, isnat edilen suça karşılık gelen cezanın belirli bir asgari sınırı aşması gerekmektedir. Bu hususta da ikili bir ayrıma gidildiği görülmekte; asgari ceza sınırı tespit ederken sanığın iadesi ile mahkûmun iadesi arasında ayırım yapılmaktadır.³³

İadesi talep edilen kişi hakkında henüz hüküm verilmemişse, iade talebinde bulunabilmek için, isnat edilen fiilin, her iki devletin hukuk sistemine göre en az bir yıl hapis cezasını gerektirecek ağırlıkta olması gerekir.³⁴ Her iki devletin hukuk düzeninde de suç olarak kabul edilmesi, insan haklarının korunmasına yönelik bir güvence işlevi görür. Yalnızca, talepte bulunan devletin kanunları esas alındığında, diğer devlet kendi hukukunda suç sayılmayan bir eylem nedeniyle cebrî yakalama, kovuşturma ve teslim işlemlerini gerçekleştirmek zorunda kalabilir. Bu nedenle, iade talebine konu olan fiilin her iki devlet açısından da suç teşkil etmesi zorunludur.³⁵ Talepte bulunan ülkenin yargı organları, adli süreci tamamlamışsa, mahkûmiyet kararındaki cezanın en az dört ay olması, Avrupa Sözleşmesi'nde ikinci koşul olarak öngörülmüştür.³⁶ Ancak belirtilmelidir ki söz konusu ceza sınırı, mahkûmiyet kararı vermiş devletin hukukuna göre belirlenmiştir. Talepte bulunulan devlet nezdinde bir yıllık hürriyeti bağlayıcı ceza şartı mevcudiyetini korumaya devam eder.³⁷

Suçlu iadesini engelleyen ve literatürde 'iadenin istisnaları' olarak tanımlanan durumlar da mevcuttur. Bu istisnalar, devletlerarası anlaşmalarda teamül hâline gelmiş kurallar ile devletlerin karşılıklı ilişkilerinde menfaatlerine bağlı olarak ortaya çıkardıkları engeller olarak iki kısımda incelenir.³⁸ Bu çalışmada devletlerarası ilişkilerde teamül haline gelen *iade istisnaları* ele alınacaktır.

İsnat edilen suça ilişkin açılan dava veya verilen hüküm, zaman aşımı süresi içerisinde olmalıdır.³⁹ Suçlu iadesinin gerçekleştirilebilmesi için hem talepte bulunan hem de talep edilen devletin hukuk sistemlerinde, suçun

³³ İçel, "Suçluların Geri Verilmesi", 708.

³⁴ Dönmezler - Erman, *Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku*, 3/519; İçel - Donay, *Karşılaştırmalı Ceza Hukuku*, 213; Demirbaş, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 162; İçel, "Suçluların Geri Verilmesi", 708.

³⁵ Eylemin her iki devlet yasalarında suç kabul edilmesi, hukuk literatüründe "*Çifte Suçluluk İlkesi*", "*Aynı Norm Prensibi*" veya "*Karşılıklı Cezayı Gerektirme Kuralı*" Le système de la double incrimination formülüyle adlandırılır. Artuk vd., *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 1087.

³⁶ Dönmezler - Erman, *Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku*, 3/520; Artuk vd., *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 1091; Demirbaş, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 162.

³⁷ İçel, "Suçluların Geri Verilmesi", 709.

³⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Dönmezler - Erman, *Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku*, 3/521; Demirbaş, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 162; Öztürk - Erdem, *Uygulamalı Ceza Hukuku*, 102.

³⁹ Öztürk - Erdem, *Uygulamalı Ceza Hukuku*, 102; Demirbaş, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 162; İçel - Donay, *Karşılaştırmalı Ceza Hukuku*, 214.

işlendiği tarihten itibaren, zaman aşımı nedeniyle düşmeye yol açacak bir durumun bulunmaması şarttır. Ayrıca, genel veya özel nitelikte olsun, kovuşturmayı engelleyecek herhangi bir af düzenlemesi mevcut olmamalıdır.⁴⁰ Zira genel olarak af düzenlemeleri, adli süreci başlatılmadan sona erdiren ve mahkûmiyet kararını hükümsüz kılan sebepler arasında yer almaktadır.⁴¹ Ceza hukukunda genel kural olan *non bis in idem* ilkesi gereğince, iadesi istenen failin aynı suç nedeniyle talep edilen ülkenin adli mercilerince yargılanıp hüküm giymiş olması, iade talebini engelleyen bir diğer durumdur.⁴² Suçlunun yalnızca bir kez yargılanması kuralı gereği, halihazırda yargılanmış olan bireyin iadesiyle ikinci kez yargılanması anlamına geleceğinden iade talebi yapılamaz.

Suçlu iadesine getirilen en önemli istisna, siyasi suçlara ilişkindir.⁴³ Siyasi suçlar, özellikle 19. yüzyıldan itibaren suçlu iadesi kapsamından çıkarılmıştır. İkili anlaşmalarda açıkça belirtilen bu istisna, Avrupa Sözleşmesi'nin 3. maddesinde de hükme bağlanmıştır. (m. 3.)⁴⁴ Günümüzde, adli yardımlaşma esasınca düzenlenmiş sözleşmelerde ve ikili anlaşmalarda, siyasi suçluların iade edilmezliği ilkesi, bu sözleşmelerin temel hükümleri arasında yerini almış; siyasi suç kavramı açık şekilde tanımlanmıştır.⁴⁵ Devletin düzenini bozmaya çalışmak, anayasayı değiştirmek için yasadışı eylemler düzenlemek, seçimlere hile karıştırmak ve vatandaşların siyasal haklarına müdahale etmek, ülkenin iç düzeniyle alakalı siyasi suçlar kapsamında değerlendirilirken; devletin bütünlüğünü bozmak ya da yabancı ülkelerle ilişkilerine zarar vermek ülkenin dış egemenliğini ihlal eden siyasi suçlar arasında yer alır.⁴⁶

Başlangıçta siyasi suç kapsamında değerlendirilen, ancak zamanla kamuoyunda ve hukuk sistemlerinde adi suç olarak kabul edilen eylemlerden biri tedhişçiliklerdir.⁴⁷ Toplumun sosyal veya siyasal düzenini zorla değiştirmeye yönelik, kamu düzenini tehdit eden ve halkta korku ve panik yaratan organize şiddet eylemleri tedhişçilik (terörizm) olarak tanımlanır.⁴⁸ Bu tür suç-

⁴⁰ Artuk vd., *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 1088; Öztürk - Erdem, *Uygulamalı Ceza Hukuku*, 102-103.

⁴¹ Dönmezler - Erman, *Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku*, 3/522; Öztürk - Erdem, *Uygulamalı Ceza Hukuku*, 103; İçel - Donay, *Karşılaştırmalı Ceza Hukuku*, 215.

⁴² Dönmezler - Erman, *Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku*, 3/522; İçel - Donay, *Karşılaştırmalı Ceza Hukuku*, 216; Demirbaş, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 162; Öztürk - Erdem, *Uygulamalı Ceza Hukuku*, 108.

⁴³ İçel, "Suçluların Geri Verilmesi", 711; Artuk vd., *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 1096.

⁴⁴ Dönmezler - Erman, *Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku*, 3/525; Öztürk - Erdem, *Uygulamalı Ceza Hukuku*, 104.

⁴⁵ İçel, "Suçluların Geri Verilmesi", 711.

⁴⁶ Artuk vd., *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 1097.

⁴⁷ İçel, "Suçluların Geri Verilmesi", 712; Demirbaş, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 165.

⁴⁸ Dönmezler - Erman, *Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku*, 3/536; Artuk vd., *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 1101; Öztürk - Erdem, *Uygulamalı Ceza Hukuku*, 105.

ların hem siyasi hem sosyal yönleri olması, karma suçlar kapsamında değerlendirilmesine zemin hazırlamıştır. Ancak toplum üzerindeki yıkıcı etkileri ve ciddi sonuçları nedeniyle siyasi kapsamdan ayrı tutulmuş, suçlu iadesi olarak değerlendirilmiştir. Terörizmle benzerlik göstermesine rağmen, soykırım (jenosid) da siyasi suçların iade dışı bırakılmasına getirilen bir istisna olarak kabul edilmekte ve iade protokolüne uygun suç eylemi kabul edilmektedir. Belli bir ideolojiyi topluma dayatmak amacıyla fiziksel, biyolojik ve kültürel imha eylemlerinin tümüne soykırım denilmektedir.⁴⁹ Bedensel yapıya zarar veren soykırımlar; ırk, din, dil kültür veya fıkırsel anlamda özgün yapıya sahip olan kitlelerin fiziki olarak ortadan kaldırılmasını amaçlayan eylemler kapsamında değerlendirilir ve biyolojik soykırım olarak tanımlanır. Belli bir zümrenin kültürel değerlerine yönelik saldırılar ve yok edici davranışlar ise kültürel soykırım adını alır.⁵⁰

Suçlu iadesi uygulamasına getirilen şahsa bağlı istisnalardan biri, *vatan-daşın iade edilmezliği* prensibidir.⁵¹ Vatandaşlık yükümlülüklerini yerine getiren her bireyin, devleti tarafından korunma beklentisi temel bir haktır.⁵² Birey, devletine bağlılığı karşısında hakkının korunmasını beklediği gibi, kendi devletinin yargı yetkisi altında yargılanmayı talep etmesi hukuken makul bir taleptir.⁵³ Zira, kendi devletinin hukukuyla mükellef olduğunu bilir; bu mükellefiyetle hareket eder. Yabancı ülkede suç eylemine karışmış olsa dahi söz konusu ülke mahkemelerinde yeterince etkin biçimde kendisini savunamayabilir, yargı failinin yabancı kimlikli olmasından dolayı tarafsızlık ilkesinden sağmalar yaşanabilir.⁵⁴ Ayrıca devletler de kendi vatandaşlarını, - yabancı yargı organlarına duydukları güvensizlik sebebiyle - başka ülkelerin adli otoriteleri tarafından muhakeme edilmesini istemeyebilirler.⁵⁵ Avrupa Sözleşmesi 6. maddesinin a bendine göre taraf devletler vatandaşlarını iade yükümlülüğünün dışında tutma hakkına sahiptir.⁵⁶ Bu prensip, günümüzde birkaç istisna dışında çoğu ülke tarafından kabul görmüştür.⁵⁷

⁴⁹ Demirbaş, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 166; Artuk vd., *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 1105.

⁵⁰ Artuk vd., *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 1105-1106.

⁵¹ Doğan Soyaslan, *Ceza Hukuku Genel Hükümler* (Ankara: Yetkin Yayınları, 2005), 162; Öztürk - Erdem, *Uygulamalı Ceza Hukuku*, 112; Demirbaş, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 167.

⁵² Dönmezler - Erman, *Nazarî ve Tatbiki Ceza Hukuku*, 3/553; Öztürk - Erdem, *Uygulamalı Ceza Hukuku*, 113.

⁵³ Aysel Çelikel - Ergin Nomer, *Devletler Hususi Hukuku* (İstanbul: Beta Yayınları, 2008), 74; Demirbaş, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 167.

⁵⁴ Dönmezler - Erman, *Nazarî ve Tatbiki Ceza Hukuku*, 3/554; Artuk vd., *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 1093.

⁵⁵ İçel - Donay, *Karşılaştırmalı Ceza Hukuku*, 228.

⁵⁶ Dönmezler - Erman, *Nazarî ve Tatbiki Ceza Hukuku*, 3/552; İçel - Donay, *Karşılaştırmalı Ceza Hukuku*, 228.

⁵⁷ Artuk vd., *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 1093.

3. SUÇLU İADESİNDE USUL VE SONUÇLARI

Suçlu iadesi, iki devlet arasında belirli esaslara dayalı olarak yürütülen diplomatik işlemler bütünüdür.⁵⁸ İade talebi, suçun kendi topraklarında işlendiği devlet tarafından hazırlanır ve suçlunun iadesi istenen devletin yetkili makamlarına teslim edilir.⁵⁹ Usule ilişkin bazı şartların talepte bulunan devlet tarafından karşılanması gerekirken; başka şartlar ise talep edilen devlet yetkililerince yerine getirilmesi beklenir.⁶⁰ Dolayısıyla, iade sürecinde taraf devletlerden beklenen işlemlerin kapsamı açıkça belirlenmelidir.⁶¹

Suçlu iadesi sürecinde temel ilke, talepte bulunan devletin işlemi diplomatik yollarla başlatmasıdır. Yazılı olarak düzenlenen iade talepnâmesinde, suçlu ile ilgili bilgiler yer almalıdır.⁶² Talepnâme, kişinin kimlik bilgileri, fiziksel özellikleri ve isnat edilen suçun (nerede, ne zaman ve nasıl gerçekleştiğine dair) ayrıntılı bilgilerin yanı sıra; ihlal edilen kanun hükümleri ve bu suçlara karşılık gelen ceza yaptırımları hakkında açık ve ayrıntılı bilgilere yer verilmelidir.⁶³ Adli süreç sonuçlanmışsa, mahkûmiyet kararları gibi resmî belgeler de talepnâmeye eklenmelidir. Genellikle iade sürecini başlatan taraf, suçlunun teslimini talep eden devlettir; ancak iade işlemi, suçluyu elinde bulunduran devletin de talebiyle başlayabilir.⁶⁴ İletişimin diplomatik yollarla yürütülmesi genel teamül olarak benimsenmiştir. Buna karşın devletlerin ikili anlaşmalarında belirledikleri usullerle ya da milletlerarası teamül çerçevesi içerisinde de süreci tamamlamaları mümkündür.⁶⁵

Talepnâme, talep edilen devlete ulaştıktan sonra, resmî belgeler yetkili makamlar tarafından incelenir ve talepte bulunan devlete yazılı bir yanıt verilir. Talepnâmenin hangi makamlar tarafından inceleneceği ve karar sürecinin nasıl işletileceği, ilgili devletin iç hukuk düzenlemelerine göre belirlenir.⁶⁶ İade talebini değerlendirme usulleri; idarî, adli ve karma şekiller olmak üzere üç kategoriye ayrılır.⁶⁷

⁵⁸ Bazı çalışmalarda, suçlunun iade edilmesine yönelik süreç, “şekli şartlar” adı altında incelenmiştir. Ancak biz burada “suçlu iadesinde usul” başlığı altında ayrıca incelemeyi daha uygun bulduk. İçel, “Suçluların Geri Verilmesi”, 715; Öztürk - Erdem, *Uygulamalı Ceza Hukuku*, 116.

⁵⁹ İçel - Donay, *Karşılaştırmalı Ceza Hukuku*, 229; Artuk vd., *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 1123.

⁶⁰ İçel, “Suçluların Geri Verilmesi”, 715; Artuk vd., *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 1123.

⁶¹ Dönmezler - Erman, *Nazarî ve Tatbiki Ceza Hukuku*, 3/561.

⁶² Artuk vd., *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 1125; İçel - Donay, *Karşılaştırmalı Ceza Hukuku*, 230.

⁶³ Dönmezler - Erman, *Nazarî ve Tatbiki Ceza Hukuku*, 3/564; Artuk vd., *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 1125; İçel - Donay, *Karşılaştırmalı Ceza Hukuku*, 232.

⁶⁴ Dönmezler - Erman, *Nazarî ve Tatbiki Ceza Hukuku*, 3/565; Artuk vd., *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 1125; İçel - Donay, *Karşılaştırmalı Ceza Hukuku*, 233.

⁶⁵ Dönmezler - Erman, *Nazarî ve Tatbiki Ceza Hukuku*, 3/565; İçel - Donay, *Karşılaştırmalı Ceza Hukuku*, 234.

⁶⁶ İçel, “Suçluların Geri Verilmesi”, 716; Artuk vd., *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 1126; İçel - Donay, *Karşılaştırmalı Ceza Hukuku*, 234.

⁶⁷ İçel, “Suçluların Geri Verilmesi”, 717; Demirbaş, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 167; İçel - Donay, *Karşılaştırmalı Ceza Hukuku*, 234.

a- İdarî Sistem: 1927 yılına kadar Fransa'da tam olarak uygulanan bu sistemin diğer adı da Fransız Sistemi'dir.⁶⁸ İade talebi, yürütme organı ve bağlı idarî birimler tarafından incelenir. Devletler arası diplomatik ilişkiler göz önünde bulundurularak, talep uygun bulunursa suçlu teslim edilir; aksi hâlde iade reddedilir. Dolayısıyla iade talebi tamamen bürokratik yollarla karşılık bulur.⁶⁹ Suçlunun bulunduğu ildeki valilik, yürütme yetkisi kapsamında gerekli talimatları verir ve emniyet birimlerini harekete geçirerek failin yakalanmasını sağlar. Yakalanan kişi, Devlet Başkanı'nın onayıyla talepte bulunan ülkenin yetkililerine teslim edilir ve süreç bu şekilde sonlandırılır. Bu sistem günümüzde Portekiz ve Panama tarafından da benimsenmektedir.⁷⁰

b- Adlî Sistem: Diğer adı İngiliz-Amerikan Sistemidir.⁷¹ Bu sistemde iade talepleri, idarî organlardan bağımsız olarak yargı mercileri tarafından değerlendirilir. Talepnâmenin ulaşmasının ardından, mahallî hâkim delilleri inceler ve gerekli görmesi halinde tutuklama kararı verir. Hâkim talepnâmeyi reddederse, kararın gerekçeleri Dışişleri Bakanlığına iletilir. Ardından, talebin reddi diplomatik yollarla ilgili devlete bildirilir.⁷² Bu sistemde, talebi değerlendiren yargı organları, kararlarını tamamen bağımsız şekilde verir.

c- Karma Sistem: Belçika Sistemi olarak da adlandırılan bu sistemde hem idarî hem adlî makamların sürece dâhil olduğu çift aşamalı bir inceleme mekanizması öngörülmektedir.⁷³ İade talebi, diplomatik kanallar aracılığıyla ulaştırıldıktan sonra ilk olarak Dışişleri Bakanlığı tarafından incelenir. Ardından süreç, Adalet Bakanlığı'nın yetki ve sorumluluğunda yürütülür. Adalet Bakanlığı, talebin ilgili iade anlaşmalarına uygunluğunu tespit ederse, dosyayı kişinin bulunduğu yer Cumhuriyet Başsavcılığına iletir. Soruşturmanın tamamlanmasının ardından nihai karar devlet yetkilileri tarafından verilir. Son aşamada devlet yetkilileri, uygun görmeleri halinde iadeyi gerçekleştirebilirken; olumsuz karar vermeleri de mümkündür.⁷⁴

İade talebinin yukarıdaki sistemlerden biri aracılığıyla kabul edilmesinin ardından, iade süreci başlatılır. Talep edilen kişi, varsa suçla bağlantılı delil niteliğindeki eşyalarla birlikte, iade talebinde bulunan devlete teslim edi-

⁶⁸ Ancak Fransa 10 Mart 1927 tarihinde karma sisteme geçmiştir.

⁶⁹ Artuk vd., *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 1126; Demirbaş, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 168.

⁷⁰ Dönmezler - Erman, *Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku*, 3/569.

⁷¹ Dönmezler - Erman, *Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku*, 3/568; Artuk vd., *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 1127.

⁷² Dönmezler - Erman, *Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku*, 3/568; Demirbaş, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 168; İçel - Donay, *Karşılaştırmalı Ceza Hukuku*, 234-235; Artuk vd., *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 1127.

⁷³ Artuk vd., *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 1127; İçel - Donay, *Karşılaştırmalı Ceza Hukuku*, 234; Demirbaş, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 168.

⁷⁴ Dönmezler - Erman, *Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku*, 3/569-570; İçel, "Suçluların Geri Verilmesi", 717; Artuk vd., *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 1126-1127.

lir. Bu aşamadan sonra, iade edilen devletin yükümlülüğü sona erer.⁷⁵ Suçluyu teslim eden ülke, karşı devlette başlatılan yargı sürecini izleme hakkına sahiptir.

Ayrıca, yalnızca talepnâmede belirtilen suçla sınırlı bir yargılama yapılmasını talep edebilir.⁷⁶ Eğer fail hakkında kesinleşmiş bir mahkûmiyet kararı mevcutsa, bu hüküm uygulanır.

Ancak hususilik ilkesi gereği, yargı süreci yalnızca iade edilen suçla sınırlı kalmalı, farklı suçlara yönelik yargılama yapılmamalıdır.⁷⁷

4. İSLÂM HUKUKUNDA ADLÎ YARDIMLAŞMA

İslâm dini, sahip olduğu misyon itibarıyla, toplulukların dil, ırk ve diğer beşerî özellikleri arasında bir ayrıma gitmeksizin ilahî mesajını tüm insanlığa yöneltmiş⁷⁸, onları tek bir topluluk olarak görmüş⁷⁹, milletlerarası ilişkilerde dostluk ve yardımlaşma anlayışını esas almıştır.⁸⁰ İslâm'ın sahip olduğu mesaj; insan haklarının himaye edilmesi, güçsüzün güçlüye karşı savunulması ve insanın haysiyetini ön plana çıkaran bir dünya barışına çağrıda bulunması temeline dayanarak milletler arasındaki münasebetlerde tutunduğu tavrı ortaya koymaktadır. Buna göre Müslümanlar, farklı siyasî şemsiye altında toplansalar da birbirleriyle olan ümmet bağıını korudukları gibi; kendileriyle iyi geçinen gayrimüslim topluluklarla da iyi ilişkiler içinde olup,⁸¹ adil bir yaklaşım sergilemek üzere bağ kurarlar. İslâm medeniyetinin sahip olduğu prensiplerinin neticesi olan bu yaklaşım, İslâm devletinin dış siyasetteki tavrını ortaya koymaktadır.

Temel karakterinin İslâm öğretilerine göre şekillendiği İslâm Devleti'nin, diğer milletlerle olan münasebetinde nasıl bir yol izlemesi gerektiği dinin temel kaynaklarında açıklanmıştır.

*“Artık onlar sizi bırakıp bir tarafa çekilirler de sizinle savaşmazlar ve size barış teklif ederlerse Allah size, onların aleyhine bir yola girme hakkı vermemiştir.”*⁸²,

⁷⁵ Demirbaş, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 170.

⁷⁶ Dönmezler - Erman, *Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku*, 3/584.

⁷⁷ Dönmezler - Erman, *Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku*, 3/585; İçel, “Suçluların Geri Verilmesi”, 718; İçel - Donay, *Karşılaştırmalı Ceza Hukuku*, 239; Artuk vd., *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 1133.

⁷⁸ “Biz seni ancak bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu bilmezler.” Sebe’, 34/28; Ayrıca bkz. Abdülvehhâb Hallâf, *es-Siyâsetu’ş-Şer’iyye ev Nizâmu Devleti’l-İslâmiyye* (Kahire: Matbagatu’s-Silfiyye - ve Mektebetuhâ, 1350), 63.

⁷⁹ Ebû Zehra, *el-Alâkâtü’l-Devliyye fi’l-İslâm*, 44.

⁸⁰ Özel, *İslâm Hukukunda Ülke Kavramı*, 38.

⁸¹ Ebû Zehra, *el-Alâkâtü’l-Devliyye fi’l-İslâm*, 44.

⁸² en-Nisâ, 4/90.

“Eğer barışa yanaşırlarsa sen de yaş ve Allah’a güven; O her şeyi işiten-dir ve bilendir.”⁸³

Yukarıdaki ayetler, İslâm toplumunun kendilerinden olmayanlarla kura-cağı ilişkisinin ne yönde olacağını bildirmiştir. Günümüz devletler hukuku-nun ifadesiyle, yabancı devletler arasında herhangi bir ayrıma gitmeden, teh-dit unsuru oluşturmeyen her devletle dostluk ve adalet esaslı ilişkide olmak emredilmiş, düşmanca yaklaşmak ise yasaklanmış bir tavidir. Bu hususu en açık bir ifadeyle destekleyen diğer bir ayet ise şöyledir: “Allah, din konu-sunda sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlarla iyi ilişkiler içinde olmanızı ve onlara adaletli davranmanızı yasaklamaz. Allah adaletli olanları elbette sever. Allah ancak, din konusunda sizinle savaşmış, sizi yurt-larınızdan çıkarmış ve çıkarılmanıza yardım etmiş olanlarla dostluk kurma-nızı yasaklar.” Alimler, “sizinle savaşmayan” ifadesine; İslâm devletiyle mu-ahede anlaşması yapmış olan devletlerin yanı sıra, Müslümanlara karşı sa-vaş hali içerisinde olmayan ve düşmanca tavır sergilemeyen tüm milletle-ri bu çerçeveye dahil ederler.⁸⁴ Nitekim, İslâm milletinin, dine davet yo-lunda sözlü tebliğ yapımlarıyla bu husustaki vazifeleri yerine gelmiş sayı-lır. Daha ileri bir adım teşkil edecek fiili saldırılar ve cebri iknalar söz ko-nusu olamaz.⁸⁵

İslâm topluluğunun diğer milletlerle münasebetinin genel şeklini ifade eden hadisler de bulunmaktadır, “Ey insanlar! Düşmanla karşılaşmayı arzu etmeyiniz! Allah’tan afiyet dileyiniz.”⁸⁶ hadisi ile, Müslümanların savaşa yö-nelik heveslerinin azaltılması emredilmiş, diğer insanlarla barış halinin de-vamını Allah’tan dilemelerini hatırlatmıştır.⁸⁷ Müslümanların, yabancıla-ra karşı yaklaşımını en net şekilde ifade eden hadiste ise Allah Resulü şöyle buyurur, “İnsanlarla iyi geçinin, onlara karşı aceleci davranmayın ve İslâm’a davet etmeden önce onlara saldırmayın!”⁸⁸

Yukarıdaki naslardan yola çıkarak, ilişkilerin temelde barışa dayalı ol-duğu; İslâm adına savaşmanın ise ancak belli koşullara bağlanmakla meş-

⁸³ el-Enfâl, 8/61.

⁸⁴ Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb* (Beyrut: Dâr-u İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, 1420), 29/521.

⁸⁵ ان الإسلام يامر بدعوة مخالفيه الى ان يدينوا به وهذه الدعوة دعوتان دعوة باللسان ودعوة بالسان. فمن دعوا بالسان وبلغوا هذا Hallâf, *es-Siyasetu'ş-Şer'iyye*, Hallâf, *es-Siyasetu'ş-Şer'iyye*, 63.

⁸⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh* (Dimaşk: Dâr-u İbn Kesîr, 1414), “Cihâd ve's-Siyer”, 111; Ebû'l-Hüseyin b. Müslim b. Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh* (Türkiye: Dâr-u Tıbbâtu'l-Âmire, 1334), “Cihâd ve's-Siyer”, 20; Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdül-Hamid (Beyrut: Mektebetu'l-Asriyye, ts.), “Cihâd”, 15.

⁸⁷ Zühayli, *Âsâr-u'l-harb*, 134; Mehmet Yalar, “İslam Hukukunda Devletlerarası Anlaşmalar (Devletler Hukukuyla Karşılaştırma)”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 7/7 (1998), 411.

⁸⁸ Şemsu'l-Eimme Ebûbekr Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Serahsî, *Şerhu's-Siyer*’i-l-Kebîr (Kahire: eş-Şeriketu'ş-Şarkıyyetu'l-lânât, 1971), 79.

ru sayıldığı⁸⁹; ayrıca din adına yapılan fetihlerin ise yalnızca İslâm düşmanlığını ortadan kaldırma amacına bağlandığı anlaşılr.⁹⁰ Diğer taraftan, devletler arasındaki iyi ilişkileri ortadan kaldıran savaş olgusu hakkında İslâm'da "kötü bir şey" olarak bahsedilirken⁹¹; gayrimüslim devletlerle olan barış anlaşmalarının teoride kalmamasını, daha ileri bir adım olan yüksek insanî ilişkilerin temin edilmesini tavsiye eder.⁹² Nitekim, uluslararası anlaşmalar, farklı milletlerin barış içerisinde yaşamasının önemli ve kritik vasıtalarıdır.⁹³ İslâm tarihinde, iki devletin egemenliğinin tanındığı ilk devletlerarası anlaşma Hz. Osman zamanında Nûbalılarla yapılan sözleşmedir. Anlaşma, iki komşu devletin iktisadi yardımlaşmalarının yanı sıra, dostane ve iyi komşuluğu üzerine imzalanmış ve taraflar sözleşme gereğince eşit kabul edilmiştir.⁹⁴ Altı asır boyunca yürürlükte kalan bu anlaşmanın, karşı tarafın ihlali sebebiyle bozulmuş olması, İslâm'ın ahde vefasını gösteren örnek bir duruştur.⁹⁵

Devletler; siyasî, askerî ve ekonomik ilişkilerin yanı sıra adli yardımlaşmalarında da hukuksal bir yol izlemek amacıyla adalet çerçevesince hareket ederler. Adaletin göz ardı edilemez niteliği, devletlerarasındaki iş birliği ve yardımlaşmaları kolaylaştırmaktadır. Bireysel ve toplumsal açıdan hukuksuzluğun önüne geçilmesi veya gerekli telafilerin yerine getirilmesi bu esas üzere kurulur.⁹⁶ İslâm'ın temel esaslarından biri olan adalet, bu anlamda ön plana çıkmaktadır. Adalet prensibi, Müslümanlar arasındaki ilişkilerde olduğu gibi yabancılarla olan münasebetlerinde de yön gösterici bir unsur olup, yabancı devletlere karşı tavrın belirleyici ilkesi olarak görünür.

Milletlerarası ilişkilerin yürütülmesinde belirleyici unsurun adalet olması ve bu eksende gerçekleştirilmesinin İslâm'da iki dayanağı vardır: İslâm'ın emir ve yasaklamaları tüm insanlığa yöneliktir. Ne var ki İslâm'ın siyasi hakimiyeti, tüm dünyayı kuşatamamış sınırlı bir bölgede kalmıştır. Buna göre İslâm devletinin misyonlarından biri olan adaletin tesisi, devletlerarasındaki yardımlaşmalarda da vecibe hükmünde kabul edilir. Bu anlamda yabancı devlet otoritelerinin talebi doğrultusunda gelen haksızlığı giderme çağrısı

⁸⁹ İslâm'da savaşmak ancak düşmanlık halini ortadan kaldırmak veya davet (İslâm)'i korumak için gerçekleştirilir. Bir millete üstün gelmek ve zafer kazanmak savaşın izin şartları arasında yoktur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zühaylî, *Âsârü'l-harb*, 135.

⁹⁰ أساس العلاقة بين المسلمين و مخالفينهم في الدين السلم. Hallâf, *es-Siyâsetu's-Şer'iyye*, 74-76; Zühaylî, *Âsârü'l-harb*, 135.

⁹¹ İbn Abdisselâm, cihadı zulmün ortadan kaldırılması için bir araç olduğunu, cihadın bi-zatîhi kendisinin onurlu bir iş olmadığını ifade etmiştir. İzzüddin Ebû Muhammed Abdülaziz b. Abdisselâm İbn Abdisselâm, *Kavâidu'l-ahkâm fi mesâlihi'l-enâm* (Mısır: Mektebetü'l-Kulliyeti'l-Ezheriyye - Kâhire, 1414), 1/54.

⁹² Ebû Zehra, *el-Alâkâtü'd-Devliyye fi'l-İslâm*, 44.

⁹³ Yalar, "İslam Hukukunda Devletlerarası Anlaşmalar", 409.

⁹⁴ Muhammed Hamidullah, *Mecmûatu'l-Vesâik li's-Siyâsiyye li Ahdi'n-Nebevî ve'l-Hilâfeti'r-Râside* (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1985), 531.

⁹⁵ Yalar, "İslam Hukukunda Devletlerarası Anlaşmalar", 426.

⁹⁶ Ahmet Yaman, *İslam Hukukunda Uluslararası İlişkiler* (Ankara: Fecr Yayınevi, 1998), 309.

sı -bir suçlunun cezalandırılmasında destek talebi gibi-, İslâm devleti tarafından kabul edilme durumundadır. Bir diğer dayanak ise, İslâm hukukunda genel geçer prensip haline gelmiş olan *emr-i bi'l-mar'ûf ve nehy-i âni'l-münker* formülüdür. Bu esas doğrultusunda Müslüman topluluklar, yer-yüzünde iyiliğin hâkim olması ve kötülüğün silinmesi için ellerinden gelen her çabayı sarf etmekle mükelleftirler. Söz konusu mükellefiyet Kur'an ayetleriyle de temellendirilir.⁹⁷ Devletlerarası anlaşmalar doğrultusunda gerçekleştirilen yardımlaşma ve iş birliği faaliyetleri, küresel çapra yayılan haksızlıkları önlemede en önemli uygulamalardan olması, İslâm devletlerinin de bu anlaşmaları adaleti gözeterek yapmaya çalışmalarının da öncüsü kılmaktadır.⁹⁸

İslâm medeniyetinin en önemli ilkelerinden birisi de ahde vefadır. Verilen söz, ister Allah'a karşı isterse bir insana karşı yapılmış olsun ehliyet şartlarını taşıyan her Müslümanı sözü yerine getirme yükümlüsü kılar. İslâm hukukunda, verilen sözün yerine getirilmesine ahde vefa denir.⁹⁹ Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de: "*Verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü verilen söz, sorumluluğu gerektirir.*"¹⁰⁰ ayetleriyle, anlaşmalara sadık kalmayı ve sözleri yerine getirmeyi Müslümanlara bir vecibe olarak yüklemiştir. Nitekim Allah, vefasızlığın şahsiyetin zayıflığına delalet ettiğini, böyle bir anlayışla hareket ederek diğer milletlerden daha avantajlı hale gelmenin ise doğru olmadığını beyan etmekte;¹⁰¹ ve diğer birçok ayetinde bu hususu dile getirmektedir.¹⁰² Mekkelilerden olup da Medine'ye gelen kimse olması durumunda iade edileceğine dair maddeleri ihtiva eden Hudeybiye anlaşmasını¹⁰³ imzaladıktan sonra, Hz. Peygamber anlaşmaya dair sözüne sadık kalmış¹⁰⁴, Mekke'den kaçarak Medine'ye sığınan Ebû Cendel, Ebû Râfi ve diğer Müslümanları Kureyş'lilere teslim etmiştir.¹⁰⁵ Hz. Peygamber'in bu duruşu, tarih boyunca Müslüman milletler için örneklik teşkil etmiş, milletlerarası anlaşmalara vefa göstermenin İslâm ahlakı açısından önemine dikkat çekmiştir.¹⁰⁶ Milletler arasındaki savaşların yaygın olduğu eski dönemlerde anlaşmalar genellikle güçlü olan devletin yenik düşerek zayıf kalan devlete karşı baskı aracı olarak kullanıldığı görülür. Eskiye nazaran bu durum azalmış olsa da halen devlet-

⁹⁷ Âl-i İmrân, 3/110; el-Mümtehine, 60/8; el-Mâide, 5/8.

⁹⁸ Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2014), 3/308.

⁹⁹ Metin Yurdağ, "Ahid (Ahlak)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/534.

¹⁰⁰ el-İsrâ, 17/34.

¹⁰¹ Yalar, "İslâm Hukukunda Devletlerarası Anlaşmalar", 412.

¹⁰² et-Tevbe, 9/4,7; er-Râd, 13/25; el-Fetih, 48/10; el-Ahzâb, 33/15.

¹⁰³ Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sâd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* (Beyrut: Dâr-u Sâdır, ts.), 2/101.

¹⁰⁴ Serahsi, *Şerhu's-Siyeril-Kebir*, 1548; Zeydân, *Ahkâmü'z-Zummiyyin ve'l-Müste'menin*, 120.

¹⁰⁵ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahih*, "Şurât", 15; İbn Sâd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 2/97, 7/405; Serahsi, *Şerhu's-Siyeril-Kebir*, 298, 1595.

¹⁰⁶ Yalar, "İslâm Hukukunda Devletlerarası Anlaşmalar", 423.

ler arasındaki ilişkilerde görülmektedir. Ancak İslâm devletinin, menfaate bağlı kalmadan siyasi duruşunu ahde vefa ve adalet ekseninde yürütmesi, diğer devletlerle yaptığı anlaşmalara ve yardımlaşmalara da yansıtılmaktadır. İslâm devletler hukukunda uluslararası anlaşmaların yegâne hedefi, devletlerle olan ortak ilişkilerini düzenlemenin, karşılıklı menfaatleri sağlamanın ve milletler arasındaki problemleri gidermenin aracıdır.¹⁰⁷

Devletlerarası adli ilişkiler, yeryüzünde hukuksuzluğu önlemek amacıyla; başka ülkelerin egemenlik sınırları içerisinde araştırma yapma, suçlular hakkında bilgi ve belge takasında bulunma, ortak polis faaliyetlerinin yürütülmesi gibi çeşitli alt uygulamalara dayanmaktadır. Devletlerarası sözleşmelerin vazgeçilmez konusu olup adli yardımlaşmaların en öne çıkan türü olan suçluların iadesini İslâm hukuku açısından incelemek gerekir.¹⁰⁸

5. FİKHİ HÜKÜMLER KAPSAMINDA SUÇLUNUN İADESİ MESELESİ

Günümüz devletler hukukunun genel teamülleri çerçevesinde son halini alan suçlu iadesi, İslâm hukuku perspektifinde iki başlık altında ele almak gerekir. Fikhî açıdan yapılan bu ayrımlar temelde iki başlıkta incelenebilir: Suçlunun İslâm devletine mi yoksa yabancı devlete (dârülharb/dâru'l-küfr) mi iade edildiği; Suçun İslâm devleti topraklarında mı yoksa yabancı devlet topraklarında mı işlendiği.¹⁰⁹ Literal anlam düzeyinde görünen bu farklılıklar nihai noktada benzer içeriğe işaret eder.

5.1. Suçlunun İslâm Devletine İadesi

İslâm devletinin tebaası olarak Müslümanlar, devletin kurucu unsuru olmalarının yanında zimmîlerle birlikte toplumsal kaynağını oluştururlar.¹¹⁰ Bu iki grup tebaa, İslâm'ın hükümlerine uymakla mükellef oldukları gibi herhangi bir kaideyi ihlal ettiklerinde suçlu sayılır ve ceza uygulamasıyla karşı karşıya kalırlar. Buna göre, İslâm devleti tebaası altında olan Müslüman veya zimmi bireylerin, İslâm ülkesi topraklarında işlediği bir suç eyleminden sonra yabancı ülkeye kaçmaları halinde, hukuki sorumlulukları devam

¹⁰⁷ Yalar, "İslam Hukukunda Devletlerarası Anlaşmalar", 417; Turnagil, "İslâmiyet ve Milletler Hukuku", 1943, 54.

¹⁰⁸ Yaman, *İslam Hukukunda Uluslararası İlişkiler*, 310.

¹⁰⁹ Abdülkâdir Üdeh, *et-Teşri'u'l-Cinâiyyü'l-İslâmî Mukârenen bi'l-Kânûnî'l-Vad'i* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbu'l-Arabîyye, ts.), 1/298; Muhammed Ebû Zehra, *el-Cerime ve'l-Ukûbe fi'l-Fikhî'l-İslâmî* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1976), 265; Yaman, *İslam Hukukunda Uluslararası İlişkiler*, 313; Yiğit, *İslam Ceza Hukuku*, 212-213.

¹¹⁰ Zeydân, *Ahkâmü'z-Zimmiyyîn ve'l-Müste'menin*, 61; Talip Türcan, *İslâm Hukukunda Devletin Egemenlik Unsuru ve Egemenlikten Kaynaklanan Yetkileri* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999), 73; Ali Aslan Topçuoğlu, *İslam Hukukunda Gayrimüslim Vatandaşların Temel Hak ve Özgürlükleri -Uluslararası İnsan Hakları Belgeleriyle Karşılaştırmalı-* (Ankara: Fecr Yayınları, 2024), 63-67.

eder.¹¹¹ İslâm ülkesine geçici bir süre ile (diplomatik görev, turistik ziyaret gibi nedenlerle) girmiş olan müste'men¹¹² statüsündeki bireyin de durumu aynıdır.¹¹³ İslâm devleti vatandaşı olup, dârülslâm topraklarında suç işleyen kimsenin, yabancı bir ülkeye (dârülharb/dârü's-sulh) sığınması halinde, İslâm devleti suçlunun iadesini istemelidir. Suçun İslâm sınırları içerisinde işlenmesi mülkîlik açısından; suçu işleyenin dârülslâm vatandaşı olmasıyla şahsîlik bakımından uygunluk arz eder. Her iki ihtimalle cezanın İslâm devleti tarafından verilmesi gerekir. Buna dayanarak, İslâm devletinin anlaşmalı olduğu yabancı uluslardan suçlunun iade edilmesini talep etmesi gerekir.¹¹⁴ İslâm alimleri bu konuda ittifak halindedir.¹¹⁵

İslâm devletinin sınırları içerisinde suça karışan failin kaçtığı ülke başka bir İslâm devleti ise, prensip olarak muhakemenin yürütülmesi veya cezanın infazı, her iki devletin yargı otoritelerince gerçekleştirilebilir. Zira kural gereği tüm İslâm devletleri bir bütün (ümme) olarak kabul edilir.¹¹⁶ Suçlu, kaçmış olduğu ülkede henüz cezai müeyyideye çarptırılmamış ise, suçun meydana geldiği İslâm devletinin iade isteminde bulunması mümkündür. Cezalandırmada ulaşılmak istenen gayelerin gerçekleşmesi için iade edilmesi en uygun tercih olacaktır. Ancak, işlediği suç sebebiyle kaçtığı diğer İslâm ülkesinde şer'i kurallara göre cezaî müeyyideye çarptırılan kişinin, suçu icra ettiği İslâm devleti tarafından ikinci defa yargılanması amacıyla iade talebinde bulunulması - bir suçun mukabilinde iki ceza olmaz kaidesi gereğince - gerekmez. Suçlunun bulunduğu İslâm ülkesinde muhakeme ve cezalandırma, İslâm hukuku dışında bir hukuk sistemine göre yapılmış ise, suçun işlendiği İslâm ülkesinin iade isteminde bulunmalıdır. Zira, İslâm'ın dışında kalan hukuk sistemiyle verilen cezaların şer'i geçerliliği bulunmaz.

¹¹¹ Ebû Zehra, *el-Cerîme ve'l-Ukûbe fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, 266; Alâuddin Ebû Bekr b. Mesûd Kâsânî, *Bedâi'u's-Sana'i' fi Tertîbi'sh-Şerâ'i'* (Beyrut: Dârü'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1368), 6/113; Muva'ffakuddin Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Muğnî*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Abdülfettâh Muhammed el-Hulv (Riyad: Dârü Âlemi'l-Kutub, 1997), 13/161; Üdeh, *et-Teşri'u'l-Cinâiyyü'l-İslâmî*, 1/340.

¹¹² Müste'men kelimesi sözlük anlamı olarak "güven ve emniyet", "korkunun zıttı" gibi kök anlamlara gelen emn (ع-م-ن) kökünden türemiş, "kendisine emân verilen kişi" anlamına gelmektedir. Fıkıh literatüründe daha çok, dârülharbten dârülslâma emân olarak geçici olarak giren gayrimüslim anlamı için kullanılmaktadır. Cemâluddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâr-u Sâdır, 1414), 13/416; Zeydân, *Ahkâmü'z-Zummiyyin ve'l-Müste'menin*, 2/45; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 3/229; Ahmet Özel, "Müste'men", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/140.

¹¹³ Kâsânî, *Bedâi'u's-Sana'i'*, 7/131; Ebû Zehra, *el-Alâkâtü'd-Devliyye fi'l-İslâm*, 74; Üdeh, *et-Teşri'u'l-Cinâiyyü'l-İslâmî*, 1/281.

¹¹⁴ İbrahim Çalıskan, *İslam Ceza Hukukunda Gayr-i Müslimlerin Statüsü* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 1986), 83-84.

¹¹⁵ Kâsânî, *Bedâi'u's-Sana'i'*, 7/131; Üdeh, *et-Teşri'u'l-Cinâiyyü'l-İslâmî*, 1/281; Şamil Dağcı, *İslam Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1996), 119; Yüksel Salman, "İslâm Ceza Hukuku Hükümleri Açısından Kanunlar İhtilafı", *Diyanet İlmî Dergi* 58/3 (Eylül 2022), 1032.

¹¹⁶ Ebû Zehra, *el-Cerîme ve'l-Ukûbe fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, 265.

Suçlunun iadesini isteyen devletin iadeye konu olan sanığın muhakemesini İslâm dışı kanunlarla yürüteceğini bilen İslâm devletinin, iadeyi reddetmesi fikhî ilkelerle daha uyumlu bir yaklaşım olacaktır.¹¹⁷

İslâm devleti vatandaşlarının, başka bir ülkede işledikleri suçlar nedeniyle cezalandırılmalarının, âlimler arasında ihtilaflı bir mesele olması, devletlerarası ilişkilerin bir parçası olan suçlu iadesi talebinin gerekliliği üzerinde etkili olmaktadır. Kazâi yetkiyi bölgesel idarî yetkiye bağlı olarak değerlendirilen Hanefilere göre cezalandırma hakkı ve yetkisi suçun gerçekleştiği bölgedeki yönetime aittir. Buna göre İslâm ülkesi sınırları dışında işlenen suçların faili dârülslâm vatandaşları da olsa, İslâm devletinin hâkimiyet alanı dışında gerçekleştiği için suçlunun takibine başlanmayacağı gibi ceza hükmü de uygulanmaz. Yargı yetkisinin toprak hâkimiyetine bağlı olduğunu kabul eden ve mülkîlik sistemini benimseyen Hanefiler; ceza hükümlerini uygulayacak bir İslâm devletinin dârü'l-küfr topraklarında yetkili otorite olmasının yanında, yabancı devletin İslâm ceza hukukunu uygulama yetkisinin bulunmamasına bağlı olarak, yabancı ülkelerde - Müslümanlar tarafından - işlenen suçlar için ceza verilmeyeceği sonucuna ulaşmışlardır.¹¹⁸

İmâm Serahsî (ö. 483/1090), Hanefî fakihlerin mülkîliği esas alma gerekçesini, Hz. Peygamber'in "*Hadler, yabancı ülkede uygulanmaz.*"¹¹⁹ hadisine dayandırmış ve bu bağlamda birtakım değerlendirmeler yapmıştır. Serahsî, bu hadisten yola çıkarak, cezanın gerekliliğine ilişkin hükmün uygulanabilirlik koşulları içinde geçerli olduğunu ifade eder. Bu anlamda hâkim ile suçlunun aynı kişi olamayacağı ilkesinden hareketle, suçlunun kendi kendini cezalandıramaması ve yabancı ülkede İslâm egemenliği bulunmadığı için, şer'i hukuka göre yargılamanın da mümkün olmaması, cezayı uygulayacak bir merciinin bulunmadığı gösterir. Söz konusu yokluk hali, cezanın gerekliliği hükmünü ortadan kaldırır. Cezalandırma hükmü suçun işlendiği anda geçerli değilse, ertelenerek daha sonra uygulanması da gerekmez.¹²⁰ Hanefî alimlerden Kâsânî (ö. 587/1191), yükümlülükleri hâkimiyetin varlığına bağlamış, suçlunun İslâm ülkesine geri gelmesi ile cezanın uygulanmasına gerek olmadığını söyleyerek Serahsî ile aynı görüşü ortaya koymuştur.¹²¹

¹¹⁷ Üdeh, *et-Teşriu'l-Cinâiyyü'l-İslâmî*, 1/298; Yiğit, *İslam Ceza Hukuku*, 213.

¹¹⁸ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed Serahsî, *el-Mebsût* (Beirut: Matbau's-Saâde - Dârü'l-Ma'rife, 1331), 9/99-100; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanai'*, 7/131; Üdeh, *et-Teşriu'l-Cinâiyyü'l-İslâmî*, 1/281; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 3/301-302; Özel, *İslam Hukukunda Ülke Kavramı*, 156-157; Dağcı, *İslam Hukukunda Müessir Fiiller*, 120; Yaman, *İslam Hukukunda Uluslararası İlişkiler*, 314.

¹¹⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 9/99-100; Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Ekmeleddin Ebû Abdullâh b. Şeyh Şemsü'd-Din b. Şeyh Cemâluddin Rûmî Bâbertî, *el-Înâye Şerhu'l-Hidâye* (Lübnan: Dârü'l-Fikr, 1970), 5/266.

¹²⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 9/100; Mebrûk el-Ahmadî Abdülaziz, *İhtilâfu'd-Dârayn ve Âsâruhu fi Ahkâmîş-Şer'iati'l-İslâmiyye* (Medine, 2004), 2/332; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 3/302.

¹²¹ الإمام لا يقدّر على إقامة الحدود في دار الحرب: لعدم الولاية.

Mergînânî'nin (ö. 593/1197) *Hidâye* adlı eserini şerh ederek *el-Înâye* isimli kitabı telif eden Bâbertî (ö. 786/1384), “*yabancı ülkede zina ettikten sonra dârülislâma giren kişilere had uygulanmaz*” başlığı altında aynı hadisi zikredererek, meseleyi usul-i fıkıh tarafından ele almış, Şâfiîlere karşı kendi mezhebinin görüşünü desteklemiştir.¹²² Osman b. Zeylâî (ö. 762/1360), *Tebyînu'l-Hakâik* adlı eserinde Şâfiîlerin görüşlerini aktardıktan sonra Peygamber'in ilgili hadisini aktarır ve Hanefî'lerin görüşlerini savunmaya geçer. Zeylâî, suç karşı ceza verilmesinin bir nedenini de eylemin toplumda yarattığı kötü etkiyi ortadan kaldırmak olduğunu söyler. Müellife göre, yabancı ülkede işlenen suçlar, İslâm toplumuna kötü bir etkide bulunamayacağı için cezaya gerek yoktur.¹²³

Hanefî alimlerin suçların cezalandırılmasında mülkiliği esas alan görüşleri,¹²⁴ günümüz devletler hukukunun bir parçası olan ülkesellik sistemine uygunluk arz etse de yeni problemlere zemin hazırlar niteliktedir. Nitekim modern çağda uluslararası ilişkilerin artması ve vatandaşların ülkelerini temsil eden bireyler olarak değerlendirilmesi, faillerin işledikleri suçlarla uluslararası alanda kendi ülkelerine maddî – manevî zarar vermelerine yol açmaktadır. Suçların önlenmesi için yürütülen günümüz devletlerarası adli yardımlaşma hareketleri, Hanefî mezhebinin teşekkül ettiği dönemde var olsaydı, hakimiyet sorununa dayalı olarak geliştirilen bu içtihad, belki de sürdürülmeyebilirdi. Hanefî mezhebinin müteahhir alimlerinden Kemâleddin İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457), *Hidâye*'yi şerh ettiği *Fethu'l-Kadîr* isimli eserinde, kendi mezhebinin mülkîlik ilkesini esas alan iddialarını eleştirmiştir. İbn Hümâm'a göre, cezalardaki sorumluluğun şahsiyet üzerindeki ayrılmaz bağıını ifade eden sağlam hadislerin varlığı ve hadlerin haber verildiği ayetlerin kat'î oluşu, meselenin nakil yönünden belirleyicisi olurken; İslâm otoritesinin sırf sınır ötesinde bulunmaktan dolayı cezalandırmada yaşadığı güçlüğü, cezayı verme hükmünü ortadan kaldırmayacağı düşüncesi de aklî delillerden sayarak, çoğunluğun görüşü olan cumhurun açıklamasını tercih etmiştir.¹²⁵ Sonraki dönemin Hanefî alimleri, mülkiliğin delili olarak sunulan hadisin meşhur hadis külliyyatında geçmediğini, müteahhir alimlerin söz konusu hadisi iptal ettiklerini dile getirmişlerdir.¹²⁶ Hanefî fakihi

Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanai'*, 7/131.

¹²² Bâbertî, *el-Înâye*, 5/266.

¹²³ Osmân b. Alî ez-Zeylâî, *Tebyînu'l-Hakâik Şerh-u Kendu'd-Dekâik* (Kahire: Matbaatu'l-Kübrâ el-Emiriyye, 1314), 3/182.

¹²⁴ Ebû Zehra, *el-Cerime ve'l-Ukûbe fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, 269.

¹²⁵ Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr Ale'l-Hidâye* (Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1970), 5/267.

¹²⁶ Abdülazîz, *İhtilâfu'd-Darayn*, 2/352; Beyhâkî'nin Sünenü'l-kübra adlı eserinde bu hadisin aynısı geçmektedir. Ancak devamında *أن يلحق أهلها بالعدو* ibaresi yer almaktadır. Hadisin devamındaki bu izah, şahsîlik sistemini de destekler yöndedir. Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin Beyhâkî,

ve hadis âlimi olan Abdullah b. Yusuf ez-Zeylaî (ö. 762/1360) de bu hadisin garib¹²⁷ (tek rivayetli) statüsünde olduğunu açıklamıştır.¹²⁸

Kıyas ve had cezalarına dair naslardaki ifadelerin genel nitelikli olması nedeniyle, suçlunun nerede ve ne zaman işlenmiş olursa olsun cezai sorumluluk taşıyacağını savunan cumhur, şahsilik ilkesini benimser.¹²⁹ Buna göre, İmâm Mâlik (ö. 179/795), İmâm Şâfiî (ö. 204/820), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Ebû Sevr (ö. 240/854) ve İshâk (ö. 238/853) gibi âlimlere göre bir Müslüman, yabancı ülkede bir suç işlerse cezalandırılır.¹³⁰ Naslardaki hükümlerin genel nitelikte olması, cezanın suçun işlendiği bölgeye göre değişmemesi gerektiğini ortaya koymakta; suç eyleminin mekândan bağımsız olarak failin şahsıyla doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu anlamda ülke ayrılığının, adli muhakeme ve ceza hükmünün uygulanmasında bir etkisi bulunmamaktadır.¹³¹ Dolayısıyla, yabancı ülkede suç işleyerek, bağlı olduğu İslâm devletini maddî – manevî zarara uğratan vatandaşlarını yargılamak ve gerekirse cezalandırmak amacıyla, yabancı devletten iadelerini talep edebilir. Şâfiî'nin, yargılama yetkisine sahip ordu komutanının dârülharb içerisinde suç işleyen kişiyi cezalandırabileceğini belirtmesi¹³², günümüz devletlerarası hukukta yeri olan çok hukuklu sistemle yapısal benzerlik taşıdığı söylenebilir.¹³³ İslâm devleti suçlusunun kaçmış olduğu yabancı devlet ile çok-hukuklu sistem gereği vatandaşlarını karşı devletin ülkesinde yargılayabilme imkânı varsa, kendi hâkimlerini orada bu iş için daimî veya geçici olarak görevlendirebilir. Şâfiîlerin de içinde bulun-

es-Sünenu'l-Kübrâ, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 9/178, 18225.

¹²⁷ “Sözlükte “vatanından uzakta yalnız ve tek başına kalan kimse; anlaşılmaması güç, yadırganan söz” anlamına gelen garib kelimesi terim olarak sened veya metin yönünden tek kalmış, yahut benzeri başka râviler tarafından rivayet edilmemiş hadis demektir.” İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “garib”, 1/640; Abdullah Aydınli, *Hadis İstihlâları Sözlüğü* (İstanbul: Timaş Yayınları, 1987), 60; Salâhattin Polat, “Garib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/375.

¹²⁸ Ebû Muhammed Cemâlüddin Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed ez-Zeylaî, *Nasbu'r-Râye li Ahâdisi'l-Hidâye*, thk. Muhammed Avvâme (Suud: Dâru'l-Kibletu's-Sekâfe el-İslâmiyye, 1418), 3/343.

¹²⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris Şâfiî, *el-Ümm* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1983), 7/374-375; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 13/154; Ebû Ömer Cemâlüddin Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed İbn Abdî'l-Berr el-Nemerî, *el-Kâfi fi Fikhi Ehli'l-Medîne* (Memleketu'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye: Mektebetu'r-Riyâdu'l-Hadise, 1980), 1/470; Zühayli, *Âsârü'l-harb*, 186; Ebû Zehra, *el-Cerime ve'l-Ukûbe fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, 269.

¹³⁰ Şâfiî, *el-Ümm*, 7/375; Ebû İshâk İbrâhîm b. Ali eş-Şirâzi, *el-Mühezzebe fi Fikhi'l-İmâm Şâfiî* (Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 3/341; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 13/154; İbn Abdî'l-Berr el-Nemerî, *el-Kâfi fi Fikhi Ehli'l-Medîne*, 1/470; Zühayli, *Âsârü'l-harb*, 185.

¹³¹ Dağcı, *İslâm Hukukunda Müessir Fiiller*, 120; Salman, “Kanunlar İhtilafı”, 1030.

¹³² Şâfiî, *el-Ümm*, 7/374; eş-Şirâzi, *el-Mühezzebe*, 3/341.

¹³³ “Çok-hukuklu sistem: Bir sosyo-kültürel birimin tercihi ile oluşan ve bir bütün içinde kümeleşen resmi-gayri resmi hukuk, yerli-nakledilmiş hukuk ve hukuki kurallar-hukukî postulatların oluşturduğu üçlü kombinasyon içindeki bir hukukî kültürün kimlik postulatı altındaki farklı hukukî sistemlerin birlikte var olan yapısıdır. Chiba Masaji, “Other Phases of Legal Pluralism in the Contemporary World”, *Ratio Juris* 11/3 (1998), 242.

duğu cumhurun cezalarda şahsilik ilkesine dayalı görüşleri suçlu iadesinin tatbik edilmesi açısından daha uygun görünmektedir.

5.2. Suçlunun Yabancı Devlete (dâru'l-küfr) İadesi

Yabancı bir ülkede suç işledikten sonra İslâm devletine sığınan kişinin, karşı devletin iade talebi üzerine teslim edilip edilmeyeceği, İslâm'da suçlu iadesi meselesinin ikinci boyutunu teşkil etmektedir. İslâm devletinin, ülkesine sığınan kişileri, iade talebinde bulunan yabancı devletlere teslim edip etmeyeceği, suçlunun vatandaşlık durumu ve devletlerarası anlaşmaların bulunup bulunmamasına göre değişkenlik göstermektedir.

Dârülharbte suç işledikten sonra İslâm ülkesine dönen Müslüman ve ya zimmî statüsündeki kişi, suçlu iadesi kapsamında yabancı ülkeye teslim edilmez.¹³⁴ Suçlu, yabancı devletin kimliğini taşıyor olsa bile durum aynıdır. Nitekim âlimlerin çoğunluğuna göre Müslüman, hayatını dârülharb ege-menliği altında sürdürüyor olsa bile İslâm ümmetinin bir parçasıdır.¹³⁵ Suçun yabancı ülkede icra edilmesinden dolayı mülkîlik ilkesine göre bu kişiye ceza verilmeyeceği gibi iade talebi de kabul edilmeyecektir.¹³⁶ Diğer taraftan, bireyin İslâm devleti ile olan bağı dikkate alındığında, İslâm devleti vatandaşı hangi suçu işlemiş olsa da, devletin onu sınır dışı etme yetkisi bulunmamaktadır.¹³⁷ Dârüİslâm topraklarında oluşturduğu tehlikeye rağmen ümmetten koparılamayan vatandaşın, yabancı devlet tarafından isnad edilen bir suç sebebiyle dâru'l-küfr hâkimiyetine teslim edilmesi tamamen imkânsız bir durumdur. Gayrimüslimlerin avantaj elde edip Müslümanların aleyhine oluşacak durumları yasaklayan ayetler de¹³⁸ Müslümanların dâru'l-küfr eliyle ceza almasına yol açacak iade uygulamasının caiz olmayacağına işaret eder.¹³⁹

İslâm devleti ile yabancı bir devlet arasında suçlu iadesine dair bir anlaşma bulunması durumunda, özellikle Müslüman erkek ve zimmîler söz konusu olduğunda, İslâm devletinin nasıl bir karar vereceği meselesi âlimler arasında ihtilaflıdır.¹⁴⁰ Hanefiler, devletlerarası anlaşmalarda her iki taraf için de geçerliliği olan maddelerin belirlenmesi gerektiğini ifade eder. Konuya İslâm hukukunun prensipleri açısından bakıldığında; şeriatın kesin bir şekilde ortaya koyduğu bir kuralı ortadan kaldıracak her anlaşma geçersiz sa-

¹³⁴ Üdeh, *et-Teşriu'l-Cinâiyyü'l-İslâmî*, 1/281; Topçuoğlu, *Ahde Vefa İlkesi*, 148.

¹³⁵ Üdeh, *et-Teşriu'l-Cinâiyyü'l-İslâmî*, 1/278.

¹³⁶ Üdeh, *et-Teşriu'l-Cinâiyyü'l-İslâmî*, 1/281; Ebû Zehra, *el-Cerime ve'l-Ukûbe fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, 269.

¹³⁷ Muhammed Hamidullah, *İslâm Anayasa Hukuku* (Ankara: Beyan Yayınları, 2005), 202.

¹³⁸ en-Nisâ, 4/141, 90.

¹³⁹ Yaman, *İslâm Hukukunda Uluslararası İlişkiler*, 316.

¹⁴⁰ Ebû Zehra, *el-Cerime ve'l-Ukûbe fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, 269.

yılır. Buna göre bir İslâm devleti, Müslüman erkek veya zimmînin iadesini içeren uluslararası anlaşmaya imza atmış olsa da anlaşmadaki iade maddeleri hukuken bağlayıcı kabul edilmez.¹⁴¹ Ayrıca Hanefilere göre İslâm devletine mensup bireylerin cezalandırılması, Müslüman toplumun (ümmetin) velayetindedir.¹⁴² Bu bakımdan İslâm devleti, suçlu iadesi anlaşmasına riayet etmez ve vatandaşını yabancı bir devlete teslim etmez.

Bazı Mâlikî âlimlere ve Ahmed b. Hanbel'e göre, İslâm devleti ile gayrimüslim devlet arasında bir anlaşma yapıldıktan sonra, yabancı devlet tarafından Müslüman erkeğin veya zimmînin iadesini talep ederse şart bağlayıcı kabul edilir ve İslâm devleti iadeyi yerine getirmekle yükümlüdür.¹⁴³ Zira anlaşmalara bağlı kalmak Allah ve elçisi tarafından emredilen bir prensiptir. Kur'an'daki "Ey iman edenler! Anlaşmalara sadık kalın!"¹⁴⁴ ayeti ve Peygamber'in, "Müslümanlar şartlarına razı olurlar."¹⁴⁵ hadisi, bu yönde hareket etmeyi gerektirir.¹⁴⁶ Mâlikî âlim İbn Cüzey (ö. 741-1340), bu konuda mezhebinin genel görüşünden çıkarak yapılan devletlerarası anlaşmaların batıl şart içermemesi gerektiğini ifade etmiş; bu kapsamda İslâm devleti vatandaşlarının yabancı devletlere iadesini konu edinen anlaşmaların geçersiz olduğuna dair değerlendirmede bulunmuştur.¹⁴⁷

Şâfiî âlimlere göre, Müslüman erkek ve zimmîlerin yabancı ülkelere teslim edilmesi, ancak faillerin o ülkede haklarını koruyacak yakınlarının olması halinde sağlanabilir.¹⁴⁸ Nitekim Hz. Peygamber, Ebû Cendel ve yandaşları Mekkelilere teslim ettiğinde, bu kişileri koruyacak aileleri ora-

¹⁴¹ Serahsî, *Şerhu's-Siyerî'l-Kebîr*, 1785; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 5/460; Yaman, *İslâm Hukukunda Uluslararası İlişkiler*, 316; Topçuoğlu, *Ahde Vefa İlkesi*, 148.

¹⁴² Serahsî, *el-Mebsût*, 8/115; Bâbertî, *el-İnâye*, 8/104; Ebû Zehra, *el-Cerîme ve'l-Ukûbe fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, 269.

¹⁴³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 13/157,161; Muvaffakuddîn Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, *Kitâbu'l-Muknî' fi Fikhi'l-İmâm Ahmed* (Cidde: Mektebetu's-Savâdi li't-Tevzî', 1421), 146; Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Abdillâh er-Râmîni ed-Dîmaşki İbn Muflih, *Kitâbu'l-Mebde' fi Şerhi'l-Muknî'* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418), 3/361; Muhammed b. Ahmed Desûkî, *Hâşiyetu'd-Desûkî alâ Şerhi'l-Kebîr* (Dâru'l-Fikr, ts.), 2/206; Ebû Zehra, *el-Cerîme ve'l-Ukûbe fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, 269; Yiğit, *İslâm Ceza Hukuku*, 214; Yaman, *İslâm Hukukunda Uluslararası İlişkiler*, 316; Topçuoğlu, *Ahde Vefa İlkesi*, 148.

¹⁴⁴ el-Mâide, 5/1.

¹⁴⁵ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, "İcâre", 46; Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Muhammed Fuâd Abdalbâki (Mısır: Şeriket-u Mektebet-i ve Matbaati Mustafâ el-Bâbî'l-Halebi, 1975), "Ahkâm", 13; Ebû Dâvûd, *Sünen*, "Akziye" 23.

¹⁴⁶ Zühayli, *Âsâru'l-harb*, 359.

¹⁴⁷ Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed İbn Cüzey, *el-Kavânînu'l-Fikhiyye* (Mektebetu's-Sakâfiyye, ts.), 104.

¹⁴⁸ Hanbelîlere göre bu şart faydasızdır. Zira Hz. Peygamber, kendine sığınan insanları Mekkelilere geri gönderdiği zaman onları koruyacak bir aileleri orada yoktu. Ayrıca yabancı ülkedeki aileleri olsa bile onlara zarar verebilirler. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 13/161; Zeydân, *Ahkâmu'z-Zimmiyyîn ve'l-Müste'menîn*, 120; Ebû Zehra, *el-Cerîme ve'l-Ukûbe fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, 269; Yiğit, *İslâm Ceza Hukuku*, 214; Yaman, *İslâm Hukukunda Uluslararası İlişkiler*, 316.

da bulunmaktaydı.¹⁴⁹ Hz. Peygamber'in Hudeybiye Anlaşması'na bağlı kalarak Ebû Cendel ve beraberindekileri iade etmesini harp şartlarına bağlayan alimler, bu durumun istisna teşkil ettiğini, böylece Allah Tealâ'nın Hz. Peygamber'e bunu yapmasını istediğini ifade ederler. Müslüman kadınların dârüislâma sığınmaları halinde yabancı ülkeye teslim edilmeleri tüm alimlerin ittifakıyla yasaktır. Müslüman kadının yabancı devletin tebaasından olması, devletlerarası anlaşmanın bulunması veya kadının yabancı ülkede ailesinin olması da teslim yasağını değiştirmez.¹⁵⁰ Nitekim, Kur'an'da Müslüman kadının dâru'l-küfre geri yollanması kat'i şekilde men edilmiştir.¹⁵¹

Müste'men, İslâm ülkesine özel bir izin doğrultusunda girmiş ve bu süre boyunca geçici koruma hakkı elde etmiş yabancı bireyleri ifade eden fıkhi bir kavramdır.¹⁵² Müste'menler, normal şartlar dahilinde emân haklarını sürenin bitimine kadar kullanır, Müslümanlara karşı düşmanca bir harekette bulunmadığı müddetçe ülkeden çıkarılmazlar.¹⁵³ Bu anlamda müste'menin iadesini isteyen yabancı devletlerin talepleri reddedilir ve emân anlaşmasının son bulmasıyla kişiler güven içerisinde olacakları bölgelere sevk edilir.¹⁵⁴ Ancak iki devlet arasında suçlu iadesine yönelik bir anlaşmanın bulunması halinde yabancı devlet, ülkesinde suç işleyip İslâm topraklarına sığınan bir vatandaşının iadesini talep ederse, İslâm devleti, sözleşmeye sadık kalarak müste'men statüsündeki kişiyi iade eder.¹⁵⁵ Devletlerarası ilişkilerde iadenin genel örf ve teamül haline geldiği durumlarda da hüküm aynı yönde işler.¹⁵⁶ Nitekim hicretin 6. yılında yapılan Hudeybiye anlaşmasında, Hz. Peygamber, Medine şehir devletine gelen Kureyşlileri anlaşma tarafı olan Mekkelilere geri teslim etmiştir. Bu esas üzerine, İslâm devletinin sözleşme şartlarına uymakla yükümlüdür.¹⁵⁷ Emân anlaşmasıyla İslâm devletine sığınan harbî statüsündeki kişinin kendi ülkesine teslim edilmesi, İslâm devletinin bu anlaşmadaki yükümlülüklerine aykırı davrandığı anlamına gelmez.¹⁵⁸ Nitekim suçlu iadesi anlaşması, genel emân akdi uygulamasının dışında, özel bir düzenleme niteliği taşır. İki devlet arasında bir anlaşma bulunmasa bi-

¹⁴⁹ Şâfiî, *el-Ümm*, 4/262; Ebû Abdillâh b. Muhammed eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed Hanbel, *Müsned*, thk. Arnaût Şuayip - Âdil Mürşid (Müessesetu'r-Risâle, ts.), "Müsned Kûfiyyin", 73; Ebû Zehra, *el-Cerime ve'l-Ukûbe fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, 2016).

¹⁵⁰ Üdeh, *et-Teşriu'l-Cinâiyyü'l-İslâmî*, 1/299; Yaman, *İslam Hukukunda Uluslararası İlişkiler*, 312.

¹⁵¹ el-Mümtehine, 60/10.

¹⁵² Zeydân, *Ahkâmu'z-Zımmiyyin ve'l-Müste'menin*, 46-47; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2016), 91.

¹⁵³ Zeydân, *Ahkâmu'z-Zımmiyyin ve'l-Müste'menin*, 49; Ebû Zehra, *el-Alâkâtü'd-Devliyye fi'l-İslâm*, 72-73.

¹⁵⁴ Zeydân, *Ahkâmu'z-Zımmiyyin ve'l-Müste'menin*, 121; Topçuoğlu, *Ahde Vefa İlkesi*, 147.

¹⁵⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 13/161; Üdeh, *et-Teşriu'l-Cinâiyyü'l-İslâmî*, 1/342.

¹⁵⁶ Zeydân, *Ahkâmu'z-Zımmiyyin ve'l-Müste'menin*, 121; Topçuoğlu, *Ahde Vefa İlkesi*, 147.

¹⁵⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 13/161; Zeydân, *Ahkâmu'z-Zımmiyyin ve'l-Müste'menin*, 120.

¹⁵⁸ Zeydân, *Ahkâmu'z-Zımmiyyin ve'l-Müste'menin*, 121.

le, devletlerarası ilişkilerde örfî teamüller uyarınca suçluların iade edildiği durumlarda da aynı hükümler geçerlidir.¹⁵⁹ Zira örfen maruf olan şey şart kılınmış gibidir.¹⁶⁰

Mezhep âlimlerinin suçlu iadesine dair görüş ve delilleri aktarıldıktan sonra mesele şu şekilde özetlenebilir: Günümüz devletlerarası anlaşmalarında öne çıkan uygulama olarak suçlu iadesi kavramı ile klasik literatürde değerlendirme konusu olan kişilerin teslim edilmesi birbirlerinden farklı anlamlar ihtiva ederler. Nitekim, modern hukukun iade uygulamasına konu ettiği kişiler suçlu veya zanlı statüsündeki bireylerle sınırlı iken, klasik İslâm eserlerinde iade faileri “talep edilen” (matlûb) olarak ele alınmış ve daha geniş kapsamda öngörülmüştür.¹⁶¹ İslâm ülkesinde suç işleyen kimse ister Müslüman ve zimmi gibi vatandaş statüsünde ister müste'men gibi geçici ikamet hakkına sahip olsun hem mülkîlik açısından hem de şahsîlik açısından İslâm hükümlerine göre yargılanması gerektiğinden, bu kişinin yabancı ülkeden iadesi talep edilir. Suçun yabancı bir ülkede işlenmesi hâlinde, İslâm devletinin iade talebinde bulunup bulunamayacağı âlimler arasında ihtilaf konusudur. Mülkîliği benimseyen Hanefilere göre, suçu başka devlet topraklarında icra ettiği için suçlu sıfatıyla iadesi istenmez. Şahsîlik ilkesini benimseyen cumhura göre ise istenir. Günümüz devletlerarası uygulamaları açısından Hanefilerin görüşü daha isabetli görünse de kişinin vatandaş olduğu ülkeyi temsil eden bir birey olması, yurt dışında yaptığı eylemlerle devletini maddî – manevî zarara uğratabilmesi dikkate alındığında cumhurun tercihi de önemli bir seçenektir. Yabancı ülkede suç işleyip İslâm devletine kaçan Müslüman kadının iade edilemeyeceği; müste'menin ise iade edileceği âlimler arasında ittifaklı görüştür. Müslüman erkek ile zimminin yabancı ülkeye teslim edilmesi ise devletlerarası anlaşmalara bağlıdır. Anlaşmanın varlığı halinde; Hanefilere göre suçlu iadesi maddesi şartı bâtıl sayıldığından, kişi iade edilmez. Uluslararası anlaşmalarda “vatandaşların iade edilmezliği” ilkesine göre bu görüş günümüz açısından en doğru tercih olarak görünür. Mâlikîlerin bir kısmı ve Ahmed b. Hanbel'e göre ise şarta riayet edilip anlaşmaya vefa göstermek zorunluluğundan dolayı iade edilir. Şâfi'ye göre ise, suçluyu yabancı devlette onu savunacak bir ailesi var ise iade edilir, aksi durumda iade edilmez.

¹⁵⁹ Zeydân, *Ahkâmü'z-Zimmiyyîn ve'l-Müste'menin*, 121; Ebû Zehra, *el-Cerime ve'l-Ukûbe fi'l-Fıkhi'l-İslâmî*, 269.

¹⁶⁰ Ali Haydar Efendi, *Durru'l-Hükkâm fi Şerh-i Mecelleti'l-Ahkâm* (Dâru'l-Cil, 1991), 1/51, 43. madde; Zeynüddin b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısri İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir alâ Mezhebi Ebi hanife en-Nu'mânî* (Beyrût-Lübnân: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419), 84; Vehbe Zühayli, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhû* (Suriye-Dimaşk: Dâru'l-Fikr, ts.), 9/6787.

¹⁶¹ Anonim, *Netâicu'l-Buhûs ve Havâtîm el-Kutub* (ed-Duraru's-Seniyye, 1433), 4/343.

Sonuç

Suçların engellenmesi ve failerin cezalandırılmasını kolaylaştırması açısından devletlerarası adli yardımlaşma, tarih boyunca ihtiyaç duyulan bir uygulama olmuştur. Adli yardımlaşmanın en yaygın biçimi olan suçlu iadesi, geçirdiği her evrede farklı şekillerde uygulanmış olsa da hukuk tarihindeki yerini korumuştur. Firari suçluların ülkelerine iadesi, ana akım hukuk literatüründe ele alındığı gibi, İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren ceza hukuku (Ukûbât) ve siyer literatüründe ele alınmıştır.

İlahi mesajını tüm insanlığa yöneltmeyi amaçlayan bir misyona sahip olan İslâm dini, insanların beşerî vasıflarına bağlı olarak bir ayrıma gitmeden, insanlığı bir bütün olarak görmüş, Müslümanlar arasında olduğu gibi, gayrimüslimlerle olan ilişkilerin de barış odaklı olmasını emretmiştir. Devletlerarası ilişkilerin uyum içinde sürdürülebilmesinin temel koşullarından biri olan adalet ilkesi, İslâm dininin de temel esaslarındandır. İslâm dini, adaleti hem kendi tebaası arasındaki ilişkilerde hem de devletlerarası münasebetlerde gözetir. Bu çerçevede, yabancı devletlerden gelen adaleti sağlamaya yönelik taleplerinin olumlu karşılanması, İslâm devletinin yükümlülüklerinden kabul edilir. İslâm'da genel formül olan *emr-i bi'l-ma'rûf neh-i ani'l-münker* ve Müslümanların önemli vasıflarından kabul edilen ahde vefa, haksızlıkların tüm dünyada giderilmesini zorunlu kıldığı gibi, milletlerarası anlaşmalar çerçevesinde verilen taahhütlerin İslâm devletleri tarafından yerine getirilmesini gerektirir.

İslâm hukuku açısından suçlu iadesi, suçlunun İslâm devletine ya da yabancı bir devlete iadesi olmak üzere iki yönlü olarak ele alınır. Vatandaş olsun ya da olmasın, İslâm devletinin sınırları içerisinde suç işleyen kişinin yabancı ülkeye kaçması halinde bile hukukî sorumluluğu devam eder. Suçlunun, kaçtığı bir diğer İslâm ülkesinde cezalandırılmış olması gibi istisnai haller dışında, suçun işlenmiş olduğu İslâm ülkesi tarafından iadesi talep edilir. Yabancı devlet sınırları içerisinde suç işleyen İslâm devleti vatandaşlarının durumu mezhepler arasında ihtilafıdır. Mülkiliği esas alan Hanefî alimlere göre, ceza verme yetkisi yabancı devlete ait olduğundan kişiye ceza uygulanmaz. Dolayısıyla iadesine gerek yoktur. Şâfiîlerin başında geldiği cumhur ulemanın görüşüne göre ise, suç fiilinin doğurduğu cezai sorumluluk, faili her zaman ve mekânda takip eder. Bu görüş çerçevesinde İslâm devletinin suçlu olan vatandaşları için iade talebinde bulunmasını zorunludur. Cumhurun şahsîlik ilkesi, günümüzde uluslararası hukukun önemli bir parçası olan suçlu iadesi uygulamasına daha uygun bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

Yabancı devlette suç işledikten sonra İslâm ülkesine kaçan failin iade edil-

mesi, kişinin vatandaşlık durumu ve devletlerarası anlaşmaların varlığına göre farklılık arz etmektedir. Öncelikle Müslüman kadınların yabancı devlete iade edilmesi, ittifakla caiz görülmemiştir. Yabancı devlet tarafından iadesi istenen suçlunun İslâm devleti vatandaşı olması halinde, İslâm devleti iade talebini reddeder. İslâm tebaasının ceza velayetini dârüislâm sorumluluğunda gören Hanefilere göre, İslâm devleti ile yabancı devlet arasında suçlu iadesini kapsayan bir uluslararası anlaşma bulunması hâlinde dahi şahıslar yabancı devlete iade edilmezler. Bu anlamda modern hukukta yaygın olan *vatandaşların iade edilmezliği ilkesi* ile Hanefilerin görüşü örtüşmektedir. Bir kısım Mâlikî alimler ve Ahmed b. Hanbel'in görüşüne göre, uluslararası anlaşmanın bulunması durumunda Müslüman erkek ve zimmîler yabancı devlete iade edilir. Şâfiî âlimlere göre ise, iade talebinin kabulü, failin o ülkede haklarını koruyabilecek yakınlarının bulunması şartına bağlıdır. Müste'men statüsündeki kişilerin iade edilmesi de aynı şekilde, suçlu iadesini kapsayan bir anlaşma çerçevesinde belirlenir.

KAYNAKÇA

- Abdullah Aydın. *Hadis Istılahları Sözlüğü*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1987.
- Abdülazîz, Mebrûk el-Ahmadî. *İhtilâfu'd-Dârayn ve Âsâruhu fi Ahkâmîş-Şer'iatî'l-İslâmiyye*. 6 Cilt. Medine, 2004.
- Ahmed Hanbel, Ebû Abdillâh b. Muhammed eş-Şeybânî el-Mervezî. *Müsned*. thk. Arnaût Şuayip - Âdil Mürşid. 5 Cilt. Müessesetu'r-Risâle, ts.
- Ali Haydar Efendi. *Durru'l-Hükkâm fi Şerh-i Mecelleti'l-Ahkâm*. 4 Cilt. Dâru'l-Cil, 1991.
- Anonim. *Netâicu'l-Buhûs ve Havâtîm el-Kutub*. ed-Duraru's-Seniyye, 1433.
- Artuk, Emin vd. *Ceza Hukuku Genel Hükümler*. Ankara: Adalet Yayınevi, 9. Baskı., 2015.
- Bâbertî, Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Ekmeleddîn Ebû Abdullâh b. Şeyh Şemsu'd-Dîn b. Şeyh Cemâluddîn Rûmî. *el-Înâye Şerhu'l-Hidâye*. 10 Cilt. Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1970.
- Beyhâkî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkadir Atâ. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmiu's-Sahîh*. 7 Cilt. Dimaşk: Dâr-u İbn Kesîr, 1414.
- Çalışkan, İbrahim. *İslam Ceza Hukukunda Gayr-i Müslimlerin Statüsü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 1986.

- Çelikel, Aysel - Nomer, Ergin. *Devletler Hususi Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınları, 2008.
- Dağcı, Şamil. *İslam Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1996.
- Demirbaş, Timur. *Ceza Hukuku Genel Hükümler*. Ankara: Seçkin Yayınları, 2002.
- Desûkî, Muhammed b. Ahmed. *Hâşiyetu'd-Desûkî alâ's-Şerhi'l-Kebîr*. Dâru'l-Fıkr, ts.
- Dönmezler, Sulhi - Eрман, Sahir. *Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınları, 10., 1987.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdü'l-Hamîd. 4 Cilt. Beyrut: Mektebetu'l-Asriyye, ts.
- Ebû Zehra. *el-Alâkâtü'd-Devliyye fi'l-İslâm*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1995.
- Ebû Zehra, Muhammed. *el-Cerîme ve'l-Ukûbe fi'l-Fıkhi'l-İslâmî*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1976.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Yayınları, 6. Basım, 2016.
- Gözübüyük, Abdullah. *Devletlerarası Ceza Hukuku*. Ankara, 1959.
- Güngör, Gülin. "Suçluların İadesine Dair Avrupa Sözleşmesi (SİDAS)". *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni* 19/1-2 (1999), 359-382.
- Hallâf, Abdülvehhâb. *es-Siyâsetu's-Şer'iyye ev Nizâmu Devleti'l-İslâmiyye*. Kahire: Matbagatu's-Silfiyye - ve Mektebetuhâ, 1350.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Anayasa Hukuku*. Ankara: Beyan Yayınları, 2005.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. çev. Salih Tuğ. Ankara: İmaj Yayınları, 2003.
- Hamidullah, Muhammed. *Mecmûatu'l-Vesâik li's-Siyâsiyye li Ahdi'n-Nebevî ve'l-Hilâfeti'r-Râşide*. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1985.
- İbn Abdî'l-Berr el-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. *el-Kâfi fi Fıkhi Ehli'l-Medîne*. 6 Cilt. Memleketu'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye: Mektebetu'r-Riyâdu'l-Hadîse, 1980.
- İbn Abdisselâm, İzzüddin Ebû Muhammed Abdülaziz b. Abdisselâm. *Kavâidu'l-ahkâm fi mesâlihi'l-enâm*. 2 Cilt. Mısır: Mektebetü'l-Kulliyeti'l-Ezheriyye - Kâhire, 1414.
- İbn Cüzey, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed. *el-Kavânînu'l-Fıkhiyye*. Mektebetu's-Sakâfiyye, ts.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed. *el-Muğnî*. thk.

- Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. 15 Cilt. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kutub, 1997.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed. *Kitâbu'l-Mukni' fî Fikhi'l-İmâm Ahmed*. Cidde: Mektebetu's-Savâdi li't-Tevzi', 1421.
- İbn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrerem. *Lisânu'l-Arab*. 10 Cilt. Beyrut: Dâr-u Sâdır, 1414.
- İbn Muflih, Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Abdillâh er-Râmîni ed-Dimaşkî. *Kitâbu'l-Mebde' fî Şerhi'l-Mukni'*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî. *el-Eşbâh ve'n-Nezâir alâ Mezhebi Ebî hanîfe en-Nu'mânî*. Beyrût-Lübnân: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. 9 Cilt. Beyrut: Dâr-u Sâdır, ts.
- İbnu'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsi el-İskenderî. *Fethu'l-Kadîr Ale'l-Hidâye*. 10 Cilt. Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1970.
- İçel, Kayıhan. "Suçluların Geri Verilmesi Üzerine Bir İnceleme". *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 30/3-4 (1964), 692-721.
- İçel, Kayıhan - Donay, Süheyl. *Karşılaştırmalı ve Uygulamalı Ceza Hukuku Genel Kısım*. İstanbul: Beta Yayınları, 5. Baskı., 2006.
- Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslâm Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 9. Basım, 2014.
- Karaman, Hayreddin. *Yeni Gelişmeler Karşısında İslâm Hukuku*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.
- Kâsânî, Alâuddin Ebû Bekr b. Mesûd. *Bedâi'u's-Sanai' fî Tertîbi's-Şerâi'*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1368.
- Masaji, Chiba. "Other Phases of Legal Pluralism in the Contemporary World". *Ratio Juris* 11/3 (1998), 228-245.
- Meray, Seha Lutfi. *Devletler Hukukuna Giriş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1965.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn b. Müslim b. Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-Sahîh*. 8 Cilt. Türkiye: Dâr-u Tıbbâtu'l-Âmire, 1334.
- Nomer, Ergin. *Devletler Hususî Hukuku Genel Prensipler-Uygulama-Milletlerarası Usul Hukuku-Yabancı Kararların Tanınması ve Tenfizi*. İstanbul: Beta Yayınları, 7. Basım, 1993.
- Özel, Ahmed. *İslâm Hukukunda Milletlerarası Münâsebetler ve Ülke Kavramı*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1982.

- Özel, Ahmet. “Müste’men”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/140-143. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Özgen, Eralp. *Suçluların Geri Verilmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1962.
- Öztürk, Bahri - Erdem, Mustafa Ruhan. *Uygulamalı Ceza Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayınları, 2014.
- Polat, Salahattin. “Garîb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/375. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî. *Mefâtihu'l-Ğayb*. Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1420.
- Salman, Yüksel. “İslâm Ceza Hukuku Hükümleri Açısından Kanunlar İhtilafı”. *Diyanet İlmî Dergi* 58/3 (Eylül 2022), 1003-1040.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. Beyrut: Matbau's-Saâde - Dâru'l-Ma'rife, 1331.
- Serahsî, Şemsu'l-Eimme Ebûbekr Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl. *Şerhu's-Siyerî'l-Kebîr*. Kahire: eş-Şeriketu's-Şarkıyyetu'l-İ'lânât, 1971.
- Seviğ, Vedat Raşit. *Kanunlar İhtilafı Yasama ve Yargılama Çatışmaları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1971.
- Soyaslan, Doğan. *Ceza Hukuku Genel Hükümler*. Ankara: Yetkin Yayınları, 3. Baskı., 2005.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris. *el-Ümm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1983.
- Şîrâzî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Ali eş-. *el-Mühezzebe fî Fıkhî'l-İmâm Şâfiî*. 3 Cilt. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- Tezcan, Durmuş vd. *Uluslararası Ceza Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayınları, ts.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *es-Sünen*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Muhammed Fuâd Abdulbâkî. 5 Cilt. Mısır: Şeriket-u Mektebet-i ve Matbaati Mustafâ el-Bâbi'l-Halebî, 1975.
- Topçuoğlu, Ali Aslan. *İslam Devletler Hukukunda Ahde Vefa İlkesi*. Ankara: Fecr Yayınları, 2023.
- Topçuoğlu, Ali Aslan. *İslam Hukukunda Gayrimüslim Vatandaşların Temel Hak ve Özgürlükleri -Uluslararası İnsan Hakları Belgeleriyle Karşılaştırmalı-*. Ankara: Fecr Yayınları, 2024.
- Topçuoğlu, Ali Aslan. “Modern Hukukta ve İslâm Devletler Hukukunda Mukabele Bilmisil Kavramı ve Hukukî Niteliği”. *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları (Dergi)* XI/12 (2016), 205-236.

- Turnagil, Ahmed Reşid. “İslâmiyet ve Milletler Hukuku”. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 8/1 (1942).
- Turnagil, Ahmed Reşid. “İslâmiyet ve Milletler Hukuku”. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 9/1-2 (1943), 15-60.
- Türcan, Talip. *İslâm Hukukunda Devletin Egemenlik Unsuru ve Egemenlikten Kaynaklanan Yetkileri*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.
- Üdeh, Abdülkâdir. *et-Teşrîu'l-Cinâiyyü'l- İslâmî Mukârenen bi'l-Kânûni'l-Vad'i*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbu'l-Arabiyye, ts.
- Yalar, Mehmet. “İslam Hukukunda Devletlerarası Anlaşmalar (Devletler Hukukuyla Karşılaştırma)”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 7/7 (1998), 409-452.
- Yaman, Ahmet. *İslam Hukukunda Uluslararası İlişkiler*. Ankara: Fecr Yayınevi, 1998.
- Yaman, Ahmet. *İslam Kamu Hukuku*. Ankara: Bilay Yayınları, 2. Baskı., 2021.
- Yiğit, Yaşar. *İslam Ceza Hukuku: Hükümlerinin Yürürlüğü*. Ankara: Sistem Ofset Yayıncılık, 1. baskı., 2012.
- Yurdagür, Metin. “Ahid (Ahlak)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/534-535. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Zeydân, Abdülkerim. *Ahkâmu'z-Zımmiyyîn ve'l-Müste'menîn fî Dâri'l-İslâm*. Bağdat-Irak: Mektebetu'l-Kudus, 1982.
- Zeylaî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed ez-. *Nasbu'r-Râye li Ahâdisi'l-Hidâye*. thk. Muhammed Avvâme. 4 Cilt. Suud: Dâru'l-Kibletu's-Sekâfe el-İslâmiyye, 1418.
- Zeylaî, Osmân b. Alî ez-. *Tebyinü'l-Hakâik Şerh-u Kendu'd-Dekâik*. 6 Cilt. Kahire: Matbaatu'l-Kübrâ el-Emîriyye, 1314.
- Zühayli, Vehbe. *Âsâru'l-harb fî'l-fikhi'l-İslâmî*. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1998.
- Zühayli, Vehbe. *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhû*. 10 Cilt. Suriye-Dimaşk: Dâru'l-Fikr, ts.